

Atatürk’ün Tarih Öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge’nin “Cihan Tarihinde Türkler ve Meziyetleri” Adlı Eseri

Emre GÖR*

Öz

Mehmet Tevfik Bilge Mustafa Kemal’in Manastır Askerî İdadisi’ndeki tarih öğretmeni olarak tanınan bir entelektüeldir. 1945’teki ölümüne kadar asker-tarihçi ve entelektüel-siyasetçi kimliğini birlikte taşıyan Bilge, eserlerinde Türk milletinin tarih boyunca yüksek kültür ve medeniyete sahip olduğunu, bu yüksek kültür ve medeniyetle dünya ve İslam medeniyetine önemli katkılarda bulunduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Bu çalışmada, Mehmet Tevfik Bey’in “Cihan Tarihinde Türkler ve Meziyetleri” adlı eseri günümüz harflerine aktararak istifadeye sunulmuştur. Eser, Mehmet Tevfik Bey’in 1928 yılında Kuleli Askerî Lisesi’nde askerî personel ve öğrencilere verdiği konferansa dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Tevfik Bilge, Tarihte Türkler, Türkçülük, Türkler ve Hizmetleri.

Atatürk’s History Teacher Mehmet Tevfik Bilge and His Work: “The Turks and Their Virtues in the World History”

Abstract

Mehmet Tevfik Bilge is an intellectual known as Mustafa Kemal’s history teacher in the Manastır Military High School. Until his death in 1945, Bilge who is a soldier-historian and intellectual-politician has tried to emphasize that the Turkish people have high culture and civilization throughout history and that they have made important contributions to the world and Islamic civilization with this high culture. In this study, Mehmet Tevfik Bey’s book titled "Cihan Tarihi’nde Türkler ve Meziyetleri" was presented to the translated into today’s letters. The book is based on a conference given by Mehmet Tevfik Bey to military personnel and students in the Kuleli Military High School in 1928.

Key Words: Mehmet Tevfik Bilge, Turks in history, Turkism, Turks and their missions.

*Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, emregor1987@gmail.com

Geliş Tarihi - Received: 21.05.2017

Kabul Tarihi - Accepted: 12.03.2018

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında "devleti kurtarmak" ya da "yıkımı engellemek" ekseninde birçok fikrî akım gelişmiştir. Bu akımlardan biri de Türkçülük akımıdır. Başta Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi düşünürler olmak üzere bu akımın temsilcilerine göre, çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalabilmesi, imparatorluğun dayandığı zümre olan Türklerin her alanda ön plana çıkarılmasıyla mümkün olabilirdi. Hatta bu aydınların çoğu, imparatorluğun kurtuluşunu bu ülkünün yaşatılmasına bağlı görüyorlardı. Çünkü bu aydınlar göre devletin hâkimiyeti altındaki diğer uluslarla karşılaştırıldığında imparatorluğun bekası için en çok çalışan ve cepheden cepheye samimiyetle koşanlar Türklerdi. Hatta Mehmet Tevfik Bey'in ifadesiyle "(...) *Türk toplulukları içinde kendilerini cihana tanıtan, harikalar yaratan, bütün Türklüğü eski şaniyle, şerefiyle, şöhretiyle yaşatan ve (...) canıyla başıyla ve bütün varlığıyla en ziyade çalışan yalnız Anadolu Türkleri idi* (Bilge, 1928: 31)." Bu nedenle o zamana kadar ihmal edilen Türk unsuru, imparatorluğun aslî bir unsuru olarak hak ettiği değeri görmeliydi. Bu düşünceler söz konusu aydınlar tarafından çoğu zaman açıkça ifade edildiyse de, bir hanedan imparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğu varlığını devam ettirdiği müddetçe tam bir uygulama alanı bulamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıştan sonra da aslî olarak Türk unsuruna dayanan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bilhassa ilk yıllarında tartışmalar devam edecektir.

Tartışmalar devam ededursun, cumhuriyetin ilk yıllarına gelindiğinde İslamiyet öncesi Türk Tarihi'ne ait bilinenlerin yok denecek kadar az olduğu anlaşıldı. Bu nedenle Türk Tarih Tezi ortaya atılarak İslamiyet öncesi Türk Tarihi'ni konu edinen çalışmalar yapıldı. İlk olarak Batılı tarihçilerin çalışmaları incelendi. Özellikle Fransız Léon Cahun'un (1841-1900) 1873'te Birinci Oryantalistler Kongresi'nde sunduğu "*Orta Asya'nın Prehistorik Çağı'nda Orta Asya'da bir iç deniz olduğu ve bu iç denizin kurumasiyla Türklerin göç ettikleri ve dünyanın geri kalan kısmını medenileştirdikleri*" tezi tarihçilerin gözünden kaçmadı ve bu konuda çeşitli araştırmalar yapıldı. Sonraları, 1931'de kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin öncülüğünde Türk, İslam ve Dünya Tarihi bir bütün olarak incelenerek konferanslar, kongreler, seminerler düzenlendi. Bunlar arasından Türk ve Türkiye Tarihi'ne ait çeşitli çalışmalar yayımlandı. Bilhassa Tevfik Bıyıkoglu, Samih Fırat, Reşit Galip, Ahmet Zeki Velidi Togan, Sadri Maksudi Arsal, Ahmet Ağaoğlu ve Fuat Köprülü gibi dönemin ileri gelen simaları önemli çalışmalara imza attılar (Gölen, 2002: 161-163).

Aslına bakılırsa bunlardan önce de çok önemli çalışmaların yapıldığını söyleyebiliriz. Özellikle XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın başlarında Türk ve Orta Asya Tarihi üzerine yapılan birçok çalışma

bulunmaktadır. Bunlar arasından Arminius Vambery, Wilhelm Radloff, Vasili Barthold ve Léon Cahun gibi yazarların çalışmaları önemli ilham kaynakları olmuştur (Akman, 2011: 87-88). Türk tarihçiliğinde ise İslam ve Osmanlı sınırlarını aşip Türk Tarihi'nin diğer devirlerini ele alan ilk eserin, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki hizmetleri dolayısıyla "Şipka Kahramanı" olarak ünlünen Süleyman Paşa'nın "Tarih-i Âlem" adlı eseri olduğu kabul edilir. Bunun dışında eski Sadrazam ve I. Meclis-i Mebusan Reisi Ahmed Vefik Paşa da Türk Tarihi araştırmalarını İslam ve Osmanlı sınırlarının dışına çıkarıp genişleten öncü araştırmacılar arasında gösterilebilir. Ahmed Vefik Paşa, Ebulgazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Türkî" adlı eserini Doğu Türkçesinden Osmanlıcaya çevirerek, millî tarihimizin Osmanlı devri ile başlamayıp Orta Asya'ya uzandığını göstermek istemiştir. Ayrıca Vefik Paşa "Lehçe-i Osmanî" adlı eserinin "Türk" maddesinde Türk Tarihi'nin hicretten beş bin yıl önce başladığına işaret eder. Toplu olarak bir Türk Tarihi yazmaya teşebbüs eden ilk tarihçimiz ise ünlü Türkçü Necip Âsım Bey'dir. Necip Âsım Bey, Léon Cahun'un "Asya Tarihine Giriş, Türkler ve Moğollar" adlı eserinden faydalanarak bütün Türk tarihini içine alacak bir "Türk Tarihi" hazırlamaya başlamış, fakat sadece eserinin birinci kısmını tamamlayabilmiştir (Aydın, 2005: 205-206). Bu eserlerin dışında, Yusuf Akçura'nın 1904 yılında Mısır'daki "Türk" adlı gazetede neşrettiği "Üç Tarz-ı Siyaset" (Akçura, 2004) başlığını taşıyan makaleleri, Türkçülük akımının başucu eseri olmuştur. Büyük mütefekkir Ziya Gökalp'in 1923'te yayımladığı "Türkçülüğün Esasları" (Gökalp, 2016) adlı eseri de, hâlâ konuyla ilgili en önemli eserler arasındadır.

Osmanlı'dan kalan bu zayıf bakiye ile cumhuriyetin ilk yıllarında, yukarıda da ifade edildiği gibi Türk Tarihi araştırmalarına devam edilmiştir. Bu dönemde Türk Tarihi üzerine eser verenlerden biri de Mehmet Tevfik Bey'dir (1865-1945).¹ Mehmet Tevfik Bey hayatı boyunca sahip olduğu

¹ Mehmet Tevfik (BİLGE); 1865 (H. 1281) yılında Manastır'da doğdu. Babasının adı Hacı Salih, annesinin adı Ümmü Gülsüm'dür. Mehmet Tevfik Bey, 1883'de İstanbul Topçu Harbiyesi'nden mezun olarak 1887'de Manastır Askerî İdadisi'nde Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) rütbesiyle tarih muallimliğine atandı. Bu okulda görevli olduğu 1896-1899 yılları arasında Mustafa Kemal'in tarih öğretmenliğini yaptı. Bu okulda görevliyken Sahra Topçu Kaymakamlığı'na (Yarbay) yükseldi; 1911 yılında Topçu 15. Alay Kumandanlığı'ndan emekli oldu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki hâkimiyetine son veren Balkan Savaşları'ndan (1912-1913) sonra İstanbul'a gelerek Beşiktaş semtinde ikamet etmeye başlayan Mehmet Tevfik Bey, Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla yeniden göreve çağrılarak Kuleli Askerî İdadisi'nde tarih öğretmenliğine atandı. Savaşın sonuna yeniden emekliye ayrılıp, bir süre sonra Kuleli Askerî İdadisi ve İstanbul Kız Lisesi'nde tarih dersleri vermeye başladı. Bu okullarda görevliyken Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçilen Mehmet Tevfik Bey, I. Türk Tarih Kongresi'ne de katılarak "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu" konulu bir konferans verdi. 1934 tarihli Soyadı Kanunu'yla "Bilge" soyadını aldı.

asker-tarihçi, entelektüel-siyasetçi ve hepsinden önemlisi Mustafa Kemal'in Manastır Askerî İdadisi'ndeki tarih öğretmeni vasıflarıyla tanınır. Aslına bakılırsa Mehmet Tevfik Bey'in tarihin arka planında kalmış önemli bir vasfı daha vardı: Tevfik Bey "*Erken Cumhuriyet döneminin Ziya Gökalp'i*" idi. Mehmet Tevfik Bey'in, 1876 doğumlu olan Ziya Gökalp'ten on bir yaş büyük olmasına ve Ziya Gökalp ile aynı dönemde yaşamasına rağmen Gökalp'in eserlerinden etkilendiği söylenebilir. Nitekim Mehmet Tevfik Bey'in eserlerinde bir Ziya Gökalp havası açıkça sezilenir: Tevfik Bey'in - mesela "*Cihan Tarihinde Türkler ve Meziyetleri (1928)*" ya da "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Safahat-ı Siyasiyesi, İnkıraz ve İstiklal Muharebesi (1924)*"- eserlerini incelerken kendimizi sanki Gökalp'in eserlerinden birini okuyormuş gibi hissederiz.

Mehmet Tevfik Bey yazdığı eserleri ve öğrencilerine verdiği tarih derslerinde Türk milliyetçiliğini savunmuştur. XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu için ifade edilen "*Hasta Adam*" yakıştırmasını asla kabul etmeyen Tevfik Bey, Türk milletinin tarih boyunca yüksek kültür ve medeniyete sahip olduğunu, bu yüksek kültür ve medeniyetle dünya ve İslam medeniyetine önemli katkılarda bulunduğunu vurgulamıştır. Türk milletine atalarının ve geçmişinin yanlış anlatıldığını savunan Mehmet Tevfik Bey, Türk ırkının tarihte oynadığı önemli rolleri her vesile ile dile getirmeye çalışmıştır.

Bu çalışmada, Mehmet Tevfik Bey'in *Cihan Tarihinde Türkler ve Meziyetleri* adlı eseri günümüz harflerine aktararak istifadeye sunulmuştur. Bu eser, Mehmet Tevfik Bey'in 1928 yılında Kuleli Askerî Lisesi'nde askerî personel ve öğrencilere verdiği konferansa dayanmaktadır. Bu konferans metni aynı yıl içinde İstanbul Âmedî Matbaası'nda basılarak yayımlanmıştır. Mehmet Tevfik Bey eserine Türklerin ilk yurdu olan Orta Asya coğrafyasının özelliklerini belirterek başlamaktadır. Ona göre Orta Asya'nın çetin coğrafî şartları Türklerin tahammül ve metanet hislerini kuvvetlendirmiş ve bundan ötürü Türkler büyük ve güçlü devletler

Mehmet Tevfik Bey, Kuleli Askerî İdadisi'nde ve İstanbul Kız Lisesi'nde görevliken Atatürk'ün de teşvikiyle V. Dönem Diyarbakır milletvekilliğine seçildi (16 Şubat 1935). Milletvekilliğinde Maarif Encümeni üyeliğinde bulunan Mehmet Tevfik Bey, milletvekilliği görevi sona erdikten sonra 12 Şubat 1945'teki ölümüne kadar İstanbul Beşiktaş'ta mütevazı bir yaşam sürmüştür. Eserleri: *Tarih-i Osmanî*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1892,1896/ Harp Okulu Basımevi, İstanbul, 1911, 1914; *Manastır Vilayeti Tarihçesi*, Beynelmîlel Ticaret Matbaası, Manastır, 1911; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Safahat-i Siyasiyesi, İnkıraz ve İstiklal Muharebesi*, (Kuleli Askerî Lisesi'nde verdiği konferans) Harp Okulu Basımevi, İstanbul, 1924; *Cihan Tarihi'nde Türkler ve Meziyetleri*, (Kuleli Askerî Lisesi'nde verdiği konferans) Âmedî Matbaası, İstanbul, 1928; bkz. Güngör Toplu, *Atatürk'ün Tarih Öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2006, s. 11-45.

kurabilmişlerdir. Ayrıca Orta Asya'dan Asya ve Avrupa'nın muhtelif yerlerine yayılan Türk toplulukları, Asya ve Avrupa kıtalarında meydana gelen büyük değişimlerin başlıca unsuru olmuşlar ve medeniyetin her tarafa yayılmasına hizmet etmişlerdir. Bunların dışında eski Türk kavimlerinin tarihte üstlendikleri önemli rolleri örneklerle açıklayan Tevfik Bey, Göktürklerin siyasî girişimlerinden, Uygurların ulaştıkları yüksek kültür seviyesinden ve Hunların Avrupa'yı istilasından bahsetmekte; ayrıca, İslamiyet'in kabulünden önce Türk kültürünün özelliklerine değinerek Türklerin toplumsal yapısından, aile hayatından, inançlarından, âdetlerinden ve kültür yapılarından söz etmektedir.

Mehmet Tevfik Bey Türklerin İslam tarihindeki yerleri ve oynadıkları rolleri de ele almaktadır. Ona göre kendi rızalarıyla İslamiyet'i kabul eden Türkler, tarihte bu dinin en fedakâr ve en kuvvetli savunucuları olmuşlardır. Gerek Emevîler devrinde ve gerekse Abbasîler döneminde İslam âlemini güç, kültür ve medeniyet yönünden yükselten unsurun Türk askerî birlikleri ve Türk âlimleri olduğunu belirten Tevfik Bey, eserinde ilk Türk-İslam devletlerinin tarihte oynadıkları önemli rollere de atıfta bulunmaktadır. Mehmet Tevfik Bey eserin devamında Türk âlimlerinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yetişmiş mütehassısların isimlerine yer verdikten sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu şartlara değinmektedir. Türk milletini, Birinci Dünya Savaşı sonunda düştüğü vahim durumdan Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlatılan Milli Mücadele'nin kurtardığını vurgulayan Mehmet Tevfik Bey, eserini şu coşkulu sözlerle sonlandırır:

"Ey Türkiye vatani ve ey Türkiye Cumhuriyeti! Bundan sonra senin bir kılına bile hata getirmek isteyecek her hareket emin ol ki bütün Türk evlatlarının samimî azimleriyle derhal ezilecek ve mutlaka tepelenecektir. Ve ey Türkiye vatani! Emin ol ki biz Türkler tahtları yıkarak seni başımıza taç eylemişizdir. Yaşasın Gazi Mustafa Kemal Hazretleri, payidar olsun Türkiye Cumhuriyeti."

ESER

Cihan Tarihinde Türkler ve Meziyetleri

Türklerin ilk vatanı Orta Asya yaylasıdır. Oturdukları geniş saha Ural Nehri'nden Balhaş [Balkaş] Gölü'ne, Hazar Denizi'nden Çin ülkesine ve Sibirya'nın güney eteklerinden Himalaya Dağları'na kadar uzanır. Geniş bozkırlar, kızgın çöller ve yeşil vahalardan müteşekkil olan bu büyük ülke asırlarca eski Türk kavimlerinin faaliyet merkezi olmuştur.

Baykal Gölü'nün güneydoğu sahilinden Pamir Yaylası'na kadar kuzeydoğudan güneybatıya doğru uzanan Altay, diğer adıyla “*Tanrı Dağ*” silsileleri bu geniş araziye iki havzaya ayırır ve ziynetlendirir. Doğu havzası batı havzasından 1600 metre yüksektir. Batı havzasının çok eski zamanlarda deniz olması hasebiyle bazı tarafları tuz tersibatını² havi olduğundan ziraata elverişli olmayan çıplak yerleri varsa da her tarafı bitkilerden hâlî değildir. Birçok yerlerinde sık ormanlar ve çam, söğüt, kavak, kayın ağaçları dört metreye kadar uzanır. Saksavul ve okaliptüs ağaçları yetişir.

Amur, Huang-ho, Kiyang, Yaksart adını alan Siri Derya (Seyhun), Oksus adını alan Amuderya (Ceyhun), Obi, Yenisey, Lena, Tarım, İli ve Ganj Nehirleri yarıları ve vadileri doldurur. [Nehirler] bitki örtüsü kuvvetini arttırır. Dağlarda bakır, demir, altın madenleri ile zümrüt, elmas, firuze taşları bulunur. Nehirlerin vadilerinde ise sürülerle ahular, kulan denilen yabani atlar, sarı tonlu parsar, maral denilen büyük geyikler, yak denilen yabani develer, Tibet yaylalarından gelmiş boynuzları burmalı argali koyunlar gezerler. Yalnız Altay Dağları'nın kuzey taraflarından Volga Nehri'ne, Kafkasya'ya ve Don Nehri'ne kadar bozkırlar uzanır. Buraların çoğu yerleri boştur. Fakat buranın ahalişi çobanlıkla meşgul olur, at ve kısrak yetiştirirler. Atlar ve kısraklar bozkırlarda yaşayan insanların ihtiyaçlarını temin eder ve göçmelerini kolaylaştırır. Batı havzasında İlkbahar hayat mevsimidir. Dağlarda toplanan karlar erir, yarıları, vadileri doldurur. Her taraf yeşil vahalar, zarif laleler, rengârenk zambaklar, körpe fidanlarla dolar. Yazın ise bozkırlarda vahalar arasından zaten nadir akan sular güneşin hararetinden kumlar arasına gömülür. Nehirlerin yatakları kurur. Bir iz halinde görünür. Güneşin ışığıyla parlayan göller tümüyle susuz kalır. Yeryüzü adeta sıcaktan pişer. Parlak tuğla şekline girer. Velhâsıl bu mevsimlerde Türk vatanının çetin toprakları, sert rüzgârları, kızgın semaları Türklerin bünyeleri ve yaşayışları üzerinde büyük bir tesir icra eder ve refah vasıtalarından kendilerini mahrum eyleyler. İşte muhitin bu vechile refah vasıtalarından mahrum olması Türklerin tahammül ve metanet hassalarını kuvvetlendirmiş ve bu sebep, şimdi sırasıyla arz edeceğim vechile onların geniş ülkelerde zaferden zafere koşarak muazzam devletler kurmalarını ve cihanı istilaya muvaffakiyetlerini temin etmiştir. Bu geniş kıtada sayılarının

² Çökeltme, tortulaşma (hazırlayan).

çoklukları itibariyle birbirlerinden uzak yerlerde türlü türlü coğrafi ve ictimai âmillerin tesiri altında yaşayan Türk şubeleri muhtelif zamanlarda başka başka isimler almışlardır. Hiyung-nu'lar³, Tukyular⁴, Uygurlar, Yüesiler, Sakalar, Kıpçaklar, Kalaçlar, Karluklar, Kanıklılar, Oğuzlar, Peçenekler, Hazarlar, Hunlar, Kumanlar, Türkmenler, Uzlar, Finliler, Bulgarlar, Macarlar, Karahanlılar, Elamlar, Akadlar, Sümerler, Nogaylar, Avarlar, İskitler, Tunguzlar, Çeçenler gibi. Bu isimlerini arz ettiğim Türk şubeleri Asya ve Avrupa kıtalarında pek mühim roller oynamışlar ve Asya kıtasında vukua gelen büyük değişimlerin başlıca unsurları oldukları gibi medeniyetin her tarafa yayılmasına hizmet etmişlerdir. Bunlardan Hiyung-nu Türkleri milattan iki asır evvel Çinlilerin Mete namını verdikleri Oğuz Han adlı hakanları zamanında Çin'in kuzeyinde esaslı ve kuvvetli bir Türk devleti vücuda getirerek bütün Asya'ya sahip olduktan başka, güneydeki Çinlileri Türk akınlarına karşı meşhur Sedd-i Kebir'i⁵ yapmaya mecbur ettiler. Nihayet Çinlilerin hücumları üzerine batıya doğru çekilmiş olan Hiyung-nu'lar miladi beşinci asırda Gobi Çölü'nün kuzeyinde Altay Dağları eteklerinde meşhur Tukyü adıyla büyük Türk imparatorluğunu teşkil ettiler. Çin lisanında "r" harfi olmadığı için Tukyü denilmiştir. Yoksa aslı "Türkyu"dur. Bu muazzam imparatorluk miladi altıncı asırda pek çok siyasi ehemmiyet kazanmıştır. O zaman dünyanın en büyük ve en medenî devletleri olan Çin ve Bizans hudutları arasında hükümet kurmuş olan Tukyü hükümdarı İlhan Mukan Han, Hazar Denizi'nden Kura'ya kadar uzanan geniş ülkesinin doğu ve güney kısımlarını muhafaza için Çin İmparatorluğu'nun yardımından geri kalamayacağı gibi, ülkesinin batıdaki kısmını muhafaza için de [İlhan Mukan Han'ın] Bizans devletiyle dostane münasebetlerde bulunması gerekiyordu. Ve yapmış olduğu plan mucibince Sarı Nehir ile Tuna arasında sulh ve asayişin temin ile bütün Asya'ya hükmetmenin, Türk hükümeti vasıtasıyla bu iki medenî devletle bir ittifak akdiyle mümkün olacağına kâni idi. Fakat o sıralarda Çin'de meydana gelen birtakım karışıklıklar İlhan Mukan Han'ın tasavvurlarını akim bırakmıştır. Ancak İlhan Mukan Han'ın Çin İmparatoru'na ve Bizans İmparatoru'nun da İlhan Mukan Han'a birer sefir gönderdikleri muhakkaktır. Bir de İlhan Mukan Han miladi 569'da Bizans İmparatoru İkinci Justinyanus'a ticarî ve askerî bir muahede akdi için bir sefir göndermiş ise de bu mühim teşebbüs de neticesiz kalmıştır. Tukyü Hakan'ın nezdine sefaretle gelen bir Bizans tarihçisinin verdiği tafsilata göre hakan sefiri otağında altın bir taht üzerinde kabul etmişti. Bu tahtın iki tekerleği vardı. İcabında bir atla çekilebilirdi.

³ Bu isim kaynaklarda Hsiung-nu, Xiongnu, Hsien-yun, Hiwong-nuo olarak da geçmektedir; mesela bkz. Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Osman Karatay (Çev.), Karam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 67 (h.).

⁴ Göktürkler (h.).

⁵ Sedd-i Kebir: Çin Seddi (h.).

Bütün çadır en güzel renklerle pek mahirane işlenmiş ipekli mensûcâtla⁶ müzeyyendi. Yine bu tarihçi gördüğü diğer çadırlardan da bahsediyor. Bu çadırlardan birinde hakanın o asrın modası gereği ziyafetlerde uzandığı gayet müzeyyen altından bir yataktan (sedir), heykellerden, altından yapılmış destilerden, ibriklerden, kıymetli sandalyelerden, kürsülerden ve silahşorluğa ait tezyinatın haber veriyor ve "görmüş olduğum bu eşyalar Bizans'takilerden kıymetsiz değildi" diyor {Köprülüzade Fuad Bey'in Türkiye Tarihi sayfa 42}.

Hiyung-nu'ların bir kısmı olan Uygur Türkleri miladi sekizinci asırda Kara Hoca (Turfan) şehrini hükümet merkezi yaptılar. Türk irfanını, ilmini Asya'da Uygurlar muhafaza ettiler. Türkistan'ı, Moğolistan'ı, Kansu Eyaleti'ni aldılar. Tukyü'ların memleketine hâkim ve vâris oldular. Tuna boylarından Kura'ya kadar olan geniş bir kıtada miladi on dördüncü asra kadar hüküm sürdüler. Pek mühim şahsiyetlerden olan hakanlarından Bilge Han ile Kül Tigin Han zamanlarında Orhun Vadisi'nde ve payitaht olan Turfan şehrinde medenî eserler vücuda getirdiler. Bu şehir kıymetli resimler, muazzam saraylar ve mabetler, makberlerle donatılmıştı. Mabetlerin duvarları dinî manzaralar gösteren levhalar ve çeşit çeşit renkli nakışlarla müzeyyendi ki bunların bir takımları Avrupa müzelerindedir. Alman şarkiyatçı "von Le Coq"⁷ tarafından yirmi sene evvel Kara Hoca şehrinde yapılan kazı ve tetkikler neticesinde birçok yazma kitap da bulunmuştur. Harfleri gayet güzel, yazılışı pek mükemmel olan bu kitapların yazımında türlü türlü renkler kullanılmıştır. Renkler daima ahenkli bir uyumla takip edilmiştir. Kitapların sayfalarının kenarlarına kemal-i itina ile gayet ince ve nazik kitabeler çizilmiş ve sayfa başlarına çeşitli süsler ve tasvirler resmedilmiştir. Bu kitaplar nefis kâğıtlar ve deriler üzerine yazılmıştır. Kâğıt gayet güzel, deriler ise şimdi kullandığımız güderiler⁸ gibi ince ve naziktir. Bundan başka sanâyi-i nefiseden⁹ bir takım heykeller, minyatürler, gayet zarif çiniler ve kıymetli kumaşlar meydana çıkararak, orada eski bir Türk medeniyetinin mevcudiyetini göstermiş olduğundan o zaman Türklerin de sanat hislerinin çok yüksek bir derecede olduğu anlaşılmıştır. Uygur Türklerinin bu gibi eşsiz eserlerini gören şarkiyatçı von Le Coq diyor ki "İngiltere-Almanya-Fransa'da böyle şeyler yokken hayret verici ve takdire şayan büyük bir medeniyet sahibi olan cedleriyle bugünkü Türkler çok iftihar edebilirler." {Köprülüzade Fuad Bey'in Türkiye Tarihi sayfa 30}.

Uygur hakanları elçileri ve yabancıları huzurlarına kabul ettikleri zaman som altından bir taht üzerinde otururlardı. Hakanın üstünde yeşil

⁶ Mensûcât: Dokumalar, dokunmuş şeyler (h.).

⁷ Alman Arkeolog ve Orta Asya kâşifi Albert von Le Coq/1860-1930 (h.).

⁸ Güderi: Yumuşak, hafif ve su emme özelliğine sahip deri türü (h.).

⁹ Sanâyi-i Nefise: Güzel Sanatlar (h.).

satenden bir manto, başında ipek bir bağ bulunurdu. Yan taraflarında, ellerinde bayraklar, mızraklar ve oklarla muhafızlar dururlardı. Çadırı işlemeli ipektendi. Uygur hakanı ziyafetlerde eski moda uyararak gayet müzeyyen bir yatağa uzanırdı. Miladın 568 tarihinde Türk hakanının huzuruna kabul olunan bir Bizans elçisi hakanın iri bir altın taht üzerinde konmuş dört tavusunu ibretle seyrettiğini anlatıyor. Hatta hakanın ibrik ve vazolarının altından, kaplarının gümüşten olduğunu eserinde yazıyor. Bizans elçisi ziyafet salonuna girerken geçtiği koridorda, gümüşten gayet ustalıkla yapılmış heykeller ve vazolar görmüştür {Ahmed Refik Bey'in Türkiye Tarihi sayfa 13}.

Orhun Vadisi'nde yapılan kazı ve tetkiklerde Uygur hakanlarından Kül Tigin Han'ın sütunu ve kitabesi meydana çıkmıştır. Bu kitabe eski Türklerin millî varlıklarını ne suretle muhafaza ettiklerini gösterir. Bu kitabede Türk hakanı Kül Tigin şöyle diyor: “*Türklüğü temelleştirmek için ordular başında yirmi iki kere savaşa çıktım. Sonra kuvvetlilik ardım sıra geldi: İşim iyi gitti. Ölmekte olan ulusu dirilttim. Çıplak ulusu giydirdim. Yoksul ulusu zengin ettim. Sayısı az ulusu artırdım.*” Büstünü bulan ve Orhun vadisinde tetkikler yapan, âsâr-ı atîka¹⁰ ulemasından Danimarkalı meşhur Vilhelm Thomsen'dir.¹¹ Nihayet Uygur Devleti Cengiz tarafından ortadan kaldırılmıştır. Hiyung-nu'ların diğer bir şubesi de Hun adı altında ve reisleri Attila kumandasında ve miladın beşinci asrı ortalarında bütün Avrupa'yı istila ettiler. Hunlar rast geldikleri kavimleri sürüp çıkararak Avrupa'nın ortasına doğru ilerlediler. Hun istilasına uğrayan kavimler hücumlardan kurtulmak için Roma İmparatorluğu arazisine atıldılar. Türkler kavimlerin göç etmesine yegâne sebep oldular. Attila idaresinde bulunan Hunlar Bizans İmparatorluğu'nu vergiye bağladıktan sonra Macaristan'dan geçtiler. Fransa kıtasındaki Şalon sahrasına kadar geldiler. Fakat burada Vizigot, Frank, Burgot ve Roma askerlerine karşı mağlup oldular ise de Türk ırkını Macaristan'a, Finlandiya'ya, Baltık Denizi sahillerine, İskandinavya'ya, İngiliz Adaları'na yaydılar. Hatta geçen sene Türkiye sergisini taşıyan ve Baltık Denizi taraflarına kadar giden Karadeniz vapuru Finlandiya'nın payitahtı olan Helsingfors¹² şehrine uğradığında oradaki Türk tüccarları tarafından alkışlarla karşılanmış ve oranın cami imamı Veli Hâkim Efendi tarafından cumhuriyet hükümetimizin beka ve şevketi için dualar edilmiştir. Nihayet Attila Macaristan'da 541 miladında vefat ederek üç tabut içinde gömülmüştür. Bunlar altın, gümüş ve demirdir. Yirmi otuz sene önce Avrupa âsâr-ı atîka uleması tarafından yapılan kazı, tetkik ve keşifler neticesinde Macaristan'da “*Nagy Szent Miklos*” havalisinde Attila defnesi meydana çıktı. Bu hazinede halis altından yirmi üç adet gayet kıymetli vazo

¹⁰ Âsâr-ı atîka: Eski eserler (h.).

¹¹ Danimarkalı Dilbilimci ve Türkolog/1842-1927 (h.).

¹² Helsinki (h.).

vardır. Vazoların üzerlerindeki yazılar eski Türk yazısıdır. Vazoları yapanlar Türk işçileridir. Bunların birinin üzerinde Çin ejder resimleri, hayvan mücadelelerini gösteren Acem şekilleri vardır. Süslemeler pek mükemmeldir. Madene verilen şekil ise gayet sanatkârânedir. İşte Türkler Müslümanlıktan evvel dokumacılıkta olduğu gibi madencilikte de büyük bir liyakat göstermişlerdir {*Türkiye Tarihi, Ahmed Refik Bey sayfa 25*}.

Milattan çok zaman evvelden beri Kansu vilayeti dâhilinde oturan Yüeşi Türklerini milattan üç asır evvel Hiyung Türkleri Gobi'nin kuzeybatı taraflarına koğdular. Sonra Yüeşi Türkleri Saka Türklerinin oturdukları Kaşgar taraflarını işgal ettiler. Nihayet Ceyhun'un güneyindeki Tarhiya memleketine kadar geldiler. Sonra Kuzey Hindistan taraflarına yerleştiler. Send ve Pençap taraflarına kaçan Saka Türkleri ile birleştiler. Bu Yüeşilerin rolleri büyüktür. Milattan bir asır evvel Hindistan'daki Yunan hâkimiyetine (Milattan üç asır evvel Büyük İskender'in buralarda bıraktığı Yunanlılardır) son verdiler. Bu suretle Büyük İskender'in oralardaki muzafferiyetlerinin maddî semereleri ortadan kalkmış oldu. Buda mezhebini Hindistan'dan Çin'e naklettiler ve Asya'nın Türkleşmesine çok büyük bir vazife ifa ettiler. Miladi beşinci asırda Ak Hunların oraları istilasıyla yıkıldılar. Zamanımızda yapılmakta olan tetkiklerde Yüeşilere ait bazı eserler meydana çıkarılmıştır. Yüeşilerin yazılarını Alman şarkiyatçı Profesör "von Moller" okumuştur.

Bir de Orta Asya'da oturan Türklerin muhtelif kolları Asya'nın, Avrupa'nın muhtelif mahallerinde birtakım hükümetler tesis ettikleri sırada diğer Türk şubeleri de Asur ve Keldanilerden çok zaman evvel Altay Dağları'ndan kalktılar. Kuzey İran'da "Mediya"dan geçtiler. Güneye doğru indiler. Dicle ve Fırat havzalarında "Elam" ve "Sümer" hükümetlerini vücuda getirdiler. Bir kısmı da Anadolu'ya girdiler, "Hitit" devletini kurdular.

Diğer bir kısmı olan Finler de Finlandiya'ya ve Baltık sahillerine kadar yayıldılar. Türklerin diğer bir kısmı olan Macarlar da Macaristan'da birleştiler. Bulgar Türkleri Ural Dağları eteklerinde ve Hazar ile Peçenek Türkleri ise Hazar ve Azak Denizleri kuzeyinde birer Türk devletinin esasını kurdular. İskitler Karadeniz'in kuzeyinde yerleştiler. Bunlardan Elamların merkez hükümetleri Sus şehri idi. Türk ırkından olan işbu Elamların medeniyetleri Keldani medeniyetinden çok eskidir. Lisanları Türkçe idi. Keldan hükümdarı, kanunlarıyla meşhur Hammurabi ile pek çok muharebeler ettiler. Bir müddet sonra Asurîlerin saldırılarından kurtulmak için Keldanilerle ittifak ettiler. Nihayet Asurîlerin hükümdarı Asurbanibal'a mağlup olduklarından memleketleri Asurîlerin eline geçti. Nihayet Keyhüsrev'in halefleri devrinde İran'a tâbi oldular. Sümer Türkleri de Keldanilerden çok zaman evvel Keldanistan'da hükümet kurarak büyük bir medeniyet tesis ettiler. Hatta çivi yazısını onlar icat ettiler. Sonra gelen Asur ve Keldaniler de bu yazıyı kabul ettiler. Ziraatı ilerlettiler, ekilmedik bir

kariş bile yer bırakmadılar. Fırat ve Dicle'den çeşitli cetveller açtılar. Oralarını ziraata elverişli bir hâle getirdiler. Yıldızların hareketlerini hesap ettiler. Velhâsıl hazır bir medeniyete nâil ve vâris olmuş olan Asur ve Keldaniler eski Elam ve Sümer Türklerine borçludurlar. Akad Türkleri dahi Keldanistan'ın kuzeyinde Urfa taraflarında hükümet kurdular. Peygamberlerden Hazreti İbrahim'in bunlardan olduğuna kâni olanlar çoktur. Karadeniz'in kuzeyinde oturan İskit Türkleri de tedbir ve rolleri sayesinde İran hükümdarı Birinci Dara'nın yüz binlerce askerine Tuna boylarından Don Nehri'ne kadar olan sahada meydan okudular ve galebe ettiler. Masajet [Massaget] Türklerinden olup Maveraünnehir tarafında oturan Türklerin hâkimesi Tomris, İran hükümdarı Keyhüsrev'in muntazam ordularını yenerek Keyhüsrev'i esir etmiştir. Asur ve Keldani medeniyetlerini hazırlamış kavimlerden biri de bundan üç bin sene evvel Anadolu'da (Trabzon taraflarında) müstakil bir devlet kuran Kuman Türkleridir. Bir de Cerablus, Kargamış ve Boğazköyü'nü payitaht yapan Hititler de Türk kavimlerindenidir. Bunlar hudutlarını bütün Anadolu'ya, İzmir Lidya havalisine kadar genişlettiler. Komşuları bulunan Asuriler, Keldaniler, Fenikeliler ve Mısırlılarla muharebe ve münasebetlerde bulundular. Hükümdarları meşhur Hattusaru [Hattuşili], Mısır hükümdarı Sesostiris ile pek çok muharebeler etti. Neticede bir muahede akdettiler. Bu muahede ile devletler hukukuna ilk esası atmış oldular. Hazreti İbrahim zamanında Beni İsrail ile akrabalık kurdular. Hitit kızları Beni İsrail peygamberlerinin zevceleri arasına dâhil oldular. Beni İsrail'e ziraat ve askerliği öğrettiler. Anadolu'yu medeniyet eserleri ile doldurdular. Nihayet miladın dördüncü asrında Beni İsrail ırkı arasına karıştılar. Topkapı Sarayı civarında açılan Eski Şark Eserleri Müzesi Hitit eserleriyle doludur. Boğazköy'de yapılan kazılarda hayrete şayan bir surette çıkan eserler İstanbul müzesini süslemiştir. Maraş arslanları en meşhurdur.

İslamiyet'ten Önce Türklerin Dinî, Medenî, Hayatî ve Toplumsal Durumları

Türklerin toplumsal teşkilatları pek mükemmeldi. Başlarına kalpak, sırtlarına deri elbise giyerler, bellerine silah takarlar, yüksek ve dar eğerli atlara binerler, yıldırım gibi giderlerdi. Daha ilk dönemlerinden itibaren sürülerle hayvan beslerler, bunların etinden, derisinden, sütünden, yününden istifade etmeyi bildikleri gibi ziraat etmeyi de bilirlerdi. Mısır, buğday, akdarı ekerler; elma, asma, dut yetiştirmeyi, dericilik ve dokumacılığı da bilirlerdi. Aile hayatında en çok reisin hükmü geçerli idi. Reislerini belirleyecekleri zaman bir keçe üzerinde dokuz defa kaldırırlardı. Türklerin kendilerine mahsus kanunları vardı. Fesat, isyan, adam öldürmek, evli bir kadına sataşmak idamla cezalandırılırdı. Çalınan eşyanın on mislini ödetirlerdi. İzdivaçta gönül rızasını nazar-ı dikkate alırlardı. Bu ise karı-koca arasında iyi geçinmeye sebep olurdu. Türkler için evde ölmek ayıp sayılırdı. *“İnsan evde doğar, savaş meydanında ölür”* atasözü Türklerde cengâverlik

duygusunun ne kadar yüksek olduğunu gösterir. Saydıkları ve hürmet ettikleri kimselere “Ağa-Aka”, dindarlara “Ata” derlerdi. Her Türkün mâlik olduğu serveti, arazisiyle sürüsü idi. Veraset kaideleri de muntazamdı. Miras (emlak ve arazi) baba yurdunda oturan küçük evlada düşerdi. Buna “Tekin”, ocak bekçisi derlerdi. Sürüler ve eşya büyük kardaşa kalırdı. Silah da mirastan sayılırdı. Aile reisi silahı dilediği evlada verirdi. Ortanca kardaş varsa ona bir kılıç ve bir yay kalırdı. O da kendisine ana, baba aramaya çıkardı. Bu gibilere adsız derlerdi. Bunlar cesaretleri ve kılıçları sayesinde bir aile, bir unvana nail olurlardı. Hatta Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kuranlar adsızlardır. Türklerin destanları bu gibi adsızların kahramanlık hikâyeleriyle doludur. Eski Türkler deri işlemeciliğinden anlarlardı. Elbise için büyük dokurlardı. Binicilik ve silahşorlukta maharetleri harikulade idi. Boynuzdan yaylar, keskin kılıçlar, ıslık gibi ses veren oklar kullanırlardı. İlk dönemlerde putperest olan Türkler beş kuvvete itikat ederlerdi: toprak, ağaç, su, ateş, demir. En çok demire hürmet ederlerdi. En çok beş renk severlerdi: sarı, mavi, kırmızı, kara, beyaz. Türkler İslam dinini kabule değin Zerdüş, Şamanî, Buda, Nasturi, Mani, Hıristiyan mezheplerini kabul ettikleri halde esas olan lisanlarını değiştirmemişlerdir.

Bir de Türklerde kadınlar aile arasında mühim bir mevki işgal ederlerdi. Çok eşlilik âdeti yoktu. Bir erkek bir kadından fazla alamazdı. Türk hakanları ordunun serdarlığını ekseriya küçük oğlana, “Tekin’e” verirdi. Orduda hakanın bayrağı kullanılırdı. Bayrağın rengi turuncu idi. Tepesine cedd saydıkları kurdu temsilen altından bir kurt başı koyarlardı. Türkler İran, Hindistan ve Bizans’la ticaret ederlerdi. Kervanları Azerbaycan, Irak, Suriye’ye kadar giderdi. Yunan, Çin ve Hint medeniyetleriyle temasta bulunurlardı. Fakat Türkler üzerinde en tesirli olan medeniyet Çin medeniyeti idi. “Türkler İlkçağ’da Çin, Ortaçağ’da Arap ve Acem, Yeniçağ’da ise Avrupa medeniyetini taklit etmişlerdir.” Türklerde fikrî hayat Çin ilim ve irfanının nüfuzu altında başlamıştır. Türkler kitap ve muallimlerini Çin’den getirtirlerdi. Bununla beraber Türkler yabancı medeniyetleri büsbütün taklit etmezlerdi. Temas ettikleri medeniyetleri kendi zevk ve millî kabiliyetlerine uydurarak kendilerine mahsus bir medeniyet meydana getirmişlerdir. Bundan başka Türkler coğrafi mevkileri icabınca Asya kıtasının ticaretinde de mühim bir yer tutmuşlardır. İktisadî bir siyaset takip eden Tukyü Türkleri İran ve Bizans ile Çin arasındaki ticarî münasebetlerden yararlanırlardı. Çünkü eski çağlardan beri Asya’nın doğusundan batısına doğru doğu mahsulâtını nakleden bir kervan yolu Türklerin memleketinden geçtiğinden Türkler bu mühim ticarete iştirak etmişlerdi.

Eski Türkler şairlik, hekimlik, sihirbazlık, rakkaslık da ederlerdi. Cinleri kovarlar, hastaları iyi ederlerdi. Bu gibi merasimi icra ederken türkü söylerler, saz çalarlar, hem de oynarlardı. Şairlere ozan derlerdi. Ozanlar hükümdar saraylarında kahramanlık menkıbelerini terennüm ederler,

mersiyeler okurlardı. Kullandıkları saza kopuz, mersiyelerine sagu, bestelerine küg, güftelerine ır [veya yır] derlerdi. Türklerin millî destanları pek eskidir. En meşhurları Oğuz ve Ergenekon Destanı'dır. Oğuz Destanı Müslümanlıktan evvel vücuda getirilmiştir. Ergenekon Destanı Tukyu'lar devrine aittir ki Oğuz Destanı'nın devamıdır.

Âsâr-ı atika ulemasından “Buta”, “Flanden”, “Sarzek”, “Oper”, “Vilhelm Thomsen”, “von Le Coq” ve “von Moller” tarafından son kırk elli sene zarfında yapılan kazı, araştırma, tetkik ve keşifler neticesinde Türk tarihinin karanlık cihetleri aydınlatılmış ve Türklerin mazisi hakkında mevcut yanlışlıklar büsbütün değişmiştir. Ezcümle Baykal Gölü'ne akan Orhun ve Balhaş Gölü'ne akan İli ve Kuzey Buz Denizi'ne¹³ akan Yenisey Nehirleri havzalarında ve Turfan şehrinde ve hususiyetle yukarıda arz eylediğim vechile Macaristan'da “Nagy Szent Miklos” havalisinde yapılan kazı ve keşifler, İslam öncesi Türklerin medeniyetlerini, idare tarzlarını, toplumsal durumlarını ve sanayide olan maharetlerini meydana çıkarmıştır.

İslamiyet ve Türkler

Hazreti Ömer devrinde doğuya doğru fütuhâtı genişleyen İslam orduları, Batı Türklerinin meşhur hakanı olan Tulu Han ile münasebetlerde buldukları gibi Birinci Muaviye devrinde keza doğuya fütuhât eden batı orduları da Nizek isminde bir Türk hakânıyla hayli muharebe ve münasebetlerde bulunmuşlardır. Hatta İslam Arapları Semerkant'ı fethettiklerinde oradaki sanatkâr Türklerden pamuktan kâğıt yapılması sanatını öğrenmişlerdir. İşte Müslümanlarla vaki olan bu temas neticesi olarak kendi rızalarıyla İslamiyet'i kabul eden Türkler bu dinin en fedakâr ve en kuvvetli müdafii oldular ve İslamiyet uğruna canlarını feda eylediler ve asırlarca kanlarını akıttılar. Velhâsıl Emevîler Maveraünnehir'e doğru fütuhâtlarını ilerletiyorken Türkler takım takım Müslüman olarak Irak, el-Cezire, Azerbaycan, Suriye, Mısır ve bütün İslam memleketlerine yayılıyorlardı. Ancak kendileriyle pek şiddetli muharebeler eden ve ellerine geçirdikleri Türk memleketlerini zalimane idare eden Emevîlerden intikam almak fikrinde bulunan Türkler, Abbasîlere taraftarlık göstermekte tereddüt etmediler. Abbasîlerin Seraskeri Ebu Müslim Horasanî'nin siyah bayrağı altında toplandılar. Abbasîlerin muvaffakiyetlerine yardım ettiler. Yıkılan Emevî Devleti'nin yerine kaim olan Abbasîler (132 hicri/750 miladi) fethettikleri Buhara, Semerkant, Fergana gibi Türk şehirleri ahalisinden cizye ve haraç mukabilinde aldıkları Türk kölelerini Irak, el-Cezire, Azerbaycan ve Abbasî memleketinin her tarafına naklederlerdi. Gerek bu köleler ve gerek Hıristiyanlardan tereküb eden ordudaki Türk askerleri, harplerde gayet cesur ve her milletten ziyade mahir olduklarından

¹³ Metinde Bahr-i Müncemid-i Şimâlî adıyla geçer (h.).

Abbasîlerin en mümtaz askeri olmuşlardı. Muharebelerde Abbasîlerin yüzünü ağarttıklarından artık halifeler Türk kızlarıyla evlendiler. Türk rüesasını saraylarında ve en mühim devlet işlerinde, vilayet valiliklerinde, ordu kumandanlıklarında kullandılar ve Abbasî Devleti'nin bekasının Türk askerinin kuvvetiyle hâsıl olacağına kâni oldular. Türk askerinden teşkil ettikleri bir hassa ordusu Abbasîler adına Bizans'a karşı daima zaferler temin ederdi. Halifeler Türk askerinin miktarını çoğaltmak için Türk erkânını memleketlerinden celp ile imtiyazlar verirlerdi. Ekser halifelerin valideleri Türk idi. Hicri ikinci asır ortalarında [miladi 860'lara doğru] Türkistan'dan celp olunan Türk askerinin miktarı o kadar çoğaldı ki hilafet merkezi olan Bağdat dar geldiğinden Samara şehri Türklere ordugâh yapıldı. Türklerin Abbasî memleketinde bu derece nüfuz ve kuvvet sahibi olduklarını gören Orta Asya'dan yüz binlerce Türk Irak'a, Azerbaycan'a ve Anadolu taraflarına doğru gelerek Müslüman oldular. Hele hicri 350 (miladi 961) senesinde Türklerden iki yüz bin çadır halkının yani bir milyonu aşkın Türkün batıya gelerek yerleştiklerini Arap tarihçilerinden İbnü'l-Esîr [1160-1234] meşhur Tarihi'nde¹⁴ yazmaktadır. Bu gelen Türklerin bir kısmı Bizans hudutlarına gittiler. Musul, Halep ve bütün Suriye ve Kilikya'yı istila ile oralarda yerleştiler. Pek çok Türk kalabalığı olan bu havalide merkezi Tarsus şehri olmak üzere Avâsım adıyla bir Türk eyaleti kurdular. Ve Bizans ordularıyla harp ederek İslam hükümetinin serhatlarını muhafaza ettiklerinden bu sayede Irak, Musul, Halep ve Adana tarafları Türkleşmiş oldu. Türkler Arap idaresinde oldukları halde milliyetlerini, lisanlarını muhafaza ettiler. Kendilerini Araplara asla benzetmediler. Abbasî Devleti'ne mensup ve Bağdat'a çok uzak olan bazı vilayetlerin Arap valilerinin halifelerin müsamahasından istifade ile buldukları mahallerde istiklallerini ilan ederek adlarına hutbe okuttuklarını gören ve en mühim vilayetleri idare eden Türk valileri de bundan cüret alarak buldukları yerlerde istiklallerini ilan etmişlerdi ki bunların en mühimi hicri 254'ten (miladi 868) hicri 292'ye (miladi 905) kadar Afrika'nın kuzeyinde hükümet süren ve Mısır kıtasını o zamana kadar görmediği bir saadet bülûğuna nâil eden ve günümüzde bıraktıkları medeniyet eserleri herkesin hayret ve takdirini uyandıran Ahmed bin Tolun isminde bir Türk valisinin Mısır'da kurduğu Beni Tolun hükümetidir. Tolun Türkleri Kahire'de muazzam mabetler ve binalar, muhteşem saraylar yaptırdılar. Türü türü koşu meydanları vücuda getirdiler. Ahmed bin Tolun'un Mısır'daki sarayı pek meşhurdu. Sarayın bahçesi hurma, badem ve kayısı ağaçları ile süslenmişti. Sarayın "*Beytü'l-Zehab*" adını alan bir dairesinin duvarları çeşit çeşit nakışlarla işlenmiş ve rengârenk çinilerle süslenmiş, tavanları mînâlı altın kaplanmıştı. Dünyada Mısır'daki Tolun Türkleri gibi servete nâil olmuş hiçbir hükümet o asırda yoktu. O kadar çok mücevherata mâliktiler ki batman ve kantar ile tahmin ederlerdi. Keza Mısır'da hicri 648'den (miladi 1250) hicri 884'e (miladi

¹⁴ İbnü'l-Esîr'in en önemli eseri olan *el-Kâmil fi't Târih* (h.).

1479) kadar hükümet süren Memlûk Türkleri de Kahire’de takdire şâyân medeniyet eserleri bıraktılar. Türk Memlûk hakanı olan Baybars devrinde Mısır’ın her tarafı mamur ve âbâdân oldu. Kanallar açıldı, nehirler temizlendi. Gerek kanalların ve gerek nehirlerin üzerinde muntazam köprüler yapıldı. Kahire sanâyi-i nefise ile doldu. Türk hakanı olan Baybars’ın nüfuzu her tarafa hatta Bizans’a dahi ulaşmıştı. Evvelce Selçukîlerden Tuğrul Bey’in arzusuyla Bizans’ta yaptırılmış olan Cami-i Müşerref harap olduğundan Baybars’ın emriyle gayet zarif bir surette tamir ve tezyin ettirilmiştir (hicri 660/miladi 1262). Memlûk Türkleri de Kahire’de muazzam mabetler ve saraylar, hastaneler, nekâhethaneler meydana getirdiler ve Tolun Türkleri gibi debdebeli ve muhteşem bir hayat geçirdiler. Hicri 323’den (miladi 935) hicri 350’ye (miladi 961) kadar yine Mısır’da hükümet süren ve birçok medeniyet eseri bırakan İhşîd adındaki Türk valisinin teşkil ettiği İhşîdiye Türk hükümeti de pek meşhurdur. Bir de hicri 350’den (miladi 961) hicri 585’e (miladi 1189) kadar Afganistan’da hükümet süren İslam din ve medeniyetini bütün Hindistan’a yayan Gaznevî adındaki Türk hükümetidir. Hakanlarından en meşhuru Sultan Mahmud Gaznevî’dir. Bu Türk hakanı Hindistan’a birçok sefer yaparak İslam din ve medeniyetini oralara neşr etti. Hindistan’ın kuzeybatısında Gucerat şibh-i cezîresinin¹⁵ güneyindeki Sûmenât ibadethanesini yıktırdı. Bu ibadethaneden getirdiği kıymetli taşlar ve eşya ile Gazne’de “*Arusu’l-Felek*” adıyla gayet müzeyyen bir cami yaptırdı. Zamanında ilim ve marifet çok ilerledi. Hatta el-Birûnî meşhur Hint Coğrafyası’nı Mahmud Gaznevî zamanında yazdı. Mahmud Gaznevî Müslümanlıktan sonra gelen Türk hükümdarlarının en mühim simasıdır. Hint Denizi’nde büyük bir donanma vücuda getirdi. Gazne şehrini âlî saraylar, darülfünunlar, kütüphanelerle süsledi. Asya tarihinde mühim bir nam bıraktı. Farsçayı resmi bir lisan kabul etti. Şehnâme sahibi Firdevsî’ye maaşlar tahsis etti. Son derece adil. İdare ve ordu teşkilatı pek muntazamdı. Sarayı ve çadırı çeşit çeşit eşya ve evânî ile dolu idi. Pek cömertti. Hediyeleri sırma eğerli atlar, develer, av köpekleri, atmacalar, fillerd. Hicri 380’den (miladi 990) hicri 609 (miladi 1212) tarihine kadar Maverâünnehir taraflarında hükümet süren, idarî ve ictimâî teşkilatıyla dünyada şöhret bulan ve ilim ve marifeti iltizamla birçok medeniyet eseri bırakan ve Türkler arasında Müslümanlığın yayılmasına en çok hizmet eden ve Hakaniye adıyla da yâd edilen Efrasiyab veya Karahanlılar hükümetidir. Payitahtları Kaşgar şehri idi. Bu Türk devletinin resmî lisanı Uygur Türkçesi idi. Uygur Türkçesiyle yazılmış olan “*Kutadgu Bilig*” adlı eser (yazarı Yusuf Hacib’dir) hicri beşinci asırda Türk içtimaî hayatının hakiki bir tasvirini ve Türklerin siyasî ve manevî nüfuzlarını gösterir mühim bir eserdir. “*Abdülkerim Satuk Buğra Han*” adlı hakanları pek meşhurdur. Zamanında Kaşgar ile Semerkant’ta âlî saraylar, muazzam ve müzeyyen camiler, medreseler, türbeler yapılmıştır. Bu devletin hem hükümdarları hem

¹⁵ Şibh-i cezîre: Yarımada (h.).

de devletin istinat ettiği halk kitlesi Türk olmak şartıyla dünyada ilk defa teşkil eden Türk devletidir. Bu hükümetin hakanları gayet adil ve tebaalarını severler, halkın ihtiyaçlarını düşünürlerdi, ihtikârî¹⁶ idamla cezalandırırlardı. Hazar Denizi'nin doğusunda hicri 500'den (miladi 1107) 622 (miladi 1225) tarihine kadar hükümet süren Harezmîler adındaki Türk devleti de dünyada şöhret bulmuştur. Hükümdarlarından Celaleddin Harezmi Şah Cengiz ile mahirane harpler etmiş, bu Türk padişahının cesaretine ve hamasetine Cengiz bile hayran olmuştur. Hicri dördüncü asır başlarında eski Tukyü heyet-i müttehidesine mensup Oğuz Türklerinden batıya doğru ilerleyen bir zümre Volga ve Don nehirlerinden Tuna Nehri'ne geçtiler. Balkan yarımadasını tümüyle çiğnediler. Bulgar ve Peçenek Türkleriyle harp ederek oradaki diğer kavimler arasına karıştılar. Bu halde daha dördüncü asırda Rumeli havalisi de Türkleşmiş oldu. Oğuz Türklerinden olup millî kitlelere istinat eden Selçukîler de bundan yarım asır sonra batıya doğru gelerek coğrafi sahalarını Türkistan'dan Bizans'a ve Mısır hududuna kadar genişlettiler. Merkezi İsfahan olmak üzere hicri 428'den (miladi 1037) hicri 580 (miladi 1184) senesine kadar hükümet süren Selçukî hakanlarından mühim bir sima olan Tuğrul Bey Selçuk hükümetini hilafetin manevî nüfuzuyla kuvvetlendirmek siyasetini takip ederek Bağdat'taki halife Kâim Biemrillah'a karşı daima hürmetkarane hareket etmişti. Halifeyi mütegalibe Büveyhîlerden kurtardığından halifeye damat oldu. Emîrû'l-ümerâlığı deruhte etti. Tuğrul Bey'in nüfuzu dünyanın her tarafına ulaşmıştı. Hatta Tuğrul Bey'in arzusu üzerine Bizans İmparatoru "*Kostantin Hunumahas*" Bizans'ta Müslüman Türk tüccarlar için bir cami yaptırmıştı. Tuğrul Bey'in vefatında kardeşinin oğlu Alparslan tahta geçti. Birçok icraat ve ıslahattan sonra Roma Şark İmparatoru¹⁷ Diyojen Romanos'la Van Gölü'nün kuzeyinde hicri 463 tarihinde (1071 miladi) Malazgirt Muharebesi'ni yaptı. Harp tedbirleri sayesinde imparatoru bütün ordusuyla esir etti. Kendisine nazikâne muamele etti. Bir milyon dinar hediye verilmek ve Müslüman esirler salıverilmek şartıyla kendisine müsaade etti ve bir sulh muahedesi akdetti. Yanına muhafızlar kattı. Payitahtına kadar gönderdi. Bundan sonra bütün Anadolu Türk nüfuzu altına düştüğünden Türklerin dünyada şan ve şöhretleri arttı. Mekke'de bile Türk padişahı adına hutbe okundu. Türk zaferlerinin parlaklığı bütün İslam âleminin gözlerini kamaştırdı. Fakat Bizans'ın bütün kuvvet ve mukavemetini kırdı. Zaten o zaman Abbasî halifelerinin nüfuzları azalmış, yalnız Bağdat havalisine münhasır kalmış olduğundan artık Bilâd-ı Roma yani Anadolu'ya kat'i sefer etmek Selçuk Türkleri için millî ve dinî gaye olmuştu. Bundan dolayı Anadolu içlerine Türk akınları Alparslan'ın halefi Melik Şah zamanında tedbirli vezir Nizamülmülk'ün himmet ve gayretiyle süratle ilerledi. Sivas, Kayseri, Konya, Niğde, Amuriye Selçuk Türklerinin eline geçti. Marmara kıyılarına

¹⁶ İhtikâr: Karaborsacılık, vurgunculuk (h.).

¹⁷ Doğu Roma/Bizans İmparatoru (h.).

kadar dayanan Selçuk Türkleri bir taraftan İznik şehrini payitaht yaptılar, diğer şubeleri de Suriye taraflarını istila ederek Şam şehrini hükümet merkezi edindiler. Artık Selçuk Türklerinin saltanatı Aral Gölü'nden Hicaz çöllerine ve Kaşgar'dan Marmara kıyılarına kadar uzanıyordu. Vakıa Arap İslam orduları daha hicri birinci asırda Emevîler ve hicri ikinci asırda Abbasîler devirlerinde de buralarını istila etmişlerdi. Fakat Selçuk Türklerinin bu defaki istilaları bundan evvelki Arap istilalarının fütihat ve istilalarına asla benzemiyordu. Çünkü bu defa bütün Anadolu'yu dolduran Oğuz kitleleri gayet kalabalık olmakla beraber zapt ettikleri yerlerde şehirler, kasabalar, köyler yapmışlar ve bu şehirlerin ve köylerin bugünkü ahalisini teşkil etmişlerdi. Bundan başka halk arasında Rumca yerine Türkçeyi ikame ediyorlardı. Bundan dolayı Türk istilasına uğrayan memleketler adeta birer Türk memleketi hâlini almıştı. Hicri yedinci asır sonlarında Fırat ve Dicle Nehirleri'nin yukarı tarafları da (Diyarbakir ve Sivas Vilayetleri) Ak ve Karakoyunlular gibi büyük Türkmen aşiretleri tarafından Türkleştirilmiş olduğu gibi bugünkü Anadolu Türklerinin aslı unsuru Oğuz Türkleri olmuştu. Velhâsıl Malazgirt muzafferiyeti neticesi olarak hicri beşinci asırda Fergana, Harezmi, Maverâünnehir, Herat, Horasan, İran, Irak-ı Arap, Musul, Avrupalıların Mezopotamya adını verdikleri el-Cezire, Azerbaycan, Ermenistan, Kafkasya, Suriye, Filistin, Mısır ve hususiyle ana yurdumuz olan bütün Anadolu Selçuk Türklerinin hâkimiyeti altına geçti. Türkler Marmara sahilleriyle İznik taraflarında kökleşmişlerdi. Bundan sonra Bizans Anadolu'yu ebediyen kaybediyor ve Anadolu baştanbaşa Türkleşmiş oluyordu. Selçuk Türklerinin bu muzafferiyeti Hıristiyanlık âlemine o kadar ağır bir darbe idi ki bir Frenk tarihçi "*Anadolu'nun kaybı İslamiyet'in tesisinden beri kilisenin düçar olduğu felaketlerin en büyüğüdür.*" demiştir. Artık Selçuk Türkleri Bizans'a karşı Anadolu'nun her tarafında Türk hâkimiyetini tamamen tesis ettiklerinden Türk atlıları Üsküdar sahillerinden Bizans'ın ziyet ve ihtişamını seyrediyorlardı. Türklerin bu derece muvaffakiyet ve fütuhatıyla beraber Orta Asya'da Müslümanlığı da en ziyade neşr eden Selçuk Türkleri olduğu gibi İslamlığın tacdar bir ırkı olmak üzere Arapların yerine Türk ırkını ikame eden yine Selçuk Türkleridir. Selçuk Türkleri her nereyi fethettilerse medreseler, kütüphaneler, yollar yaparak memleketin mamuriyetine çok hizmet ettiler. Zamanın en büyük âlimlerini, hüner ashabını ve sanayiini himaye ettiler. Takvimi ıslah ettiler. Bağdat'ta dünyaca meşhur olan Nizamiye Medresesi'ni kurdular. Bu medreseyi kuran Nizamülmülk'tür. İlim ve irfan dostu olan bu zat yaptırdığı Nizamiye Medresesi'nde o asrın dehrî addolunan İhyâ-i Ulûm¹⁸ sahibi İmam-ı Gazâlî'ye bir kürsü verdi. Pek muktedir olan bu Türk vezirin Siyasetnamesi irfan ve iktidarına bir örnektir. Hicri 485 (miladi 1092) tarihinden hicri 699 (miladi 1300) tarihine kadar evvela İznik'te ve sonra

¹⁸ Bk. *İhyâ-i Ulûm-id-dîn*, İmâm-ı Gazâlî, Ali Arslan (Mütercim), Arslan Yayınları, İstanbul, 1978 (h.).

Konya’da saltanat süren Rum Selçukî Devleti¹⁹ hakanlarından Kılınç Arslan ilk Haçlı ordularını kendi toprağına geçirmedi. İki yüz binden fazla Haçlı’yı İznik ve Sakarya taraflarında imha etti. İlk Rum Selçuk hakanları eski Türk ananelerine tamamen sadık yaşarlar, Oğuz töresini nazar-ı dikkatten uzak tutmazlardı. Kendilerinde Türk ruhu tamamıyla hükümran idi. Bu hakanların içinde en mühim sima olan Birinci Alaaddin Keykubad Mısır’daki Eyyubilerle hoş geçinmek gibi takip ettiği âkilâne bir siyaset sayesinde hem Selçukî devletinin birliğini ve bekasını temin etti hem de dirayeti ve ciddiyeti ile memleketi Moğol istilasından kurtardı. İlim ve irfan dostu olan bu Türk hakanı Arap, İran ve Bizans medeniyetlerini iktibasa çalışırdı. Zamanında sarayı şairler ve hüner ve sanayi ashabıyla dolu idi. Hatta Mevlana Celaleddin Rumî ve Sadreddin Konevî bunlar arasındaydı. Payitaht olan Konya şehri ilim ve fen merkezi olmuştu. Şehrin ortasında Alaaddin Keykubad Camii’nin bulunduğu Alaaddin Tepesi Konya’nın Akropol’ü makamında idi. Bu tepenin üzerinde rengârenk çinilerle müzeyyen yüksek bir saray olup, tepenin etrafını çevreleyen cami, medrese ve türbelerin çinileri birer minyatür gibi parlardı. Horasan’ın en güzide uleması Konya medreselerinde ve sanayi ashabı Konya dest-gâhlarında²⁰ talim ve tedris ile meşgul olurlardı. Hatta Arapların en meşhur ulemasından Şeyh-ül Kebir unvanını almış olan Muhyiddîn-i Arabî bile şöhretlerini duyduğu Türk ulemasından ilim iktibası maksadıyla Konya’ya kadar gelerek senelerce Konya medreselerinde Türk ulemasının halka-i tedrislerinde bulunmuştur. Rum Selçukluları ilmen ilerledikleri gibi askerlik nokta-i nazarından da pek çok ileri gitmişlerdi. Dört yüz bin kişilik muntazam bir orduya mâlik olan Rum Selçukluları İran Selçukîleri gibi daima Bizans’a karşı zaferler kazanırlardı. Hatta Osmanlı Türkleri has, zeamet, tımar usullerini Selçuk Türklerinden almışlardı, velhâsıl İslam medeniyetinin kalkınmasında Selçuk Türklerinin pek büyük tesiri olmuştur. İlim ve marifet yalnız Arap memleketlerinden sayılan Bağdat’ta değil, belki Türk memleketlerinden sayılan Buhara, Semerkant, Kaşgar, Hiva, Belh, Taşkent, Sivas, Konya, Kayseri, Niğde ve İznik şehirlerinde de pek çok ilerleme kaydetmişti. Ve Arap meşâhirinden²¹ çok Türk âlimleri, müfessirleri, muhaddisleri, filozofları, şairleri, hekimleri, fıkıhçıları, riyazileri, tabipleri yetişmiştir.

Gerek Abbasîler zamanında ve gerek Abbasîlerin çökmesinden sonra İslam ilmini ve sanayiini, medeniyetini yükselten Arap değil, bilge Türk âlimleridir. Ancak bu Türk âlimleri Abbasî gibi bir Arap hükümetine hizmet ettiklerinden dolayı eserlerini Arapça ve Selçukîler ise Acemceyi resmî lisan kabul ettiklerinden bunlara hizmet eden Türk meşhurları eserlerini Acemce yazıyorlardı. Türk oldukları halde eserlerini Arapça ve Acemce yazanlardan

¹⁹ Anadolu Selçuklu Devleti (h.).

²⁰ Dest-gâh: İşyeri (h.).

²¹ Meşâhir: Meşhurlar, ünlü kimseler (h.).

en büyük Türk meşhurları şunlardır: 1- Mesnevî adlı eseriyle dünyada şöhret bulan Mevlana Celaleddin Rumî en büyük Türk âlimidir. Sekiz senede yazdığı o muazzam tasavvuf abidesi Anadolu irfanında pek mühim tesirler meydana getirmiştir. 2- Arap lisanının en büyük kâmûsunu yazan Mecdüddin Fîrûz Âbâdî büyük bir Türk dâhisidir. 3- Harezmi ülkesinde Zemahşer Kasabası'nda doğan ve "Keşşâf" unvanıyla meşhur tefsirini yazan "Zemahşeri" büyük bir Türk müfessiridir. 4- Buhara'da doğan, muhtelif memleketlerde yüz bine yakın talebeye ders okutan İmam-ı Buharî bir Türk muhaddisidir. 5- Kelam ilminin en büyük âlimlerinden ulemaların imamı lakabını almış olan Sadeddin Taftâzânî keza en büyük bir Türk fâzılıdır. 6- Türkistan'da Farab Kasabası'nda doğan ve Yunan âlimlerinden Aristo'nun felsefesini neşreden Ebu Nasr Farabi büyük bir Türk filozofudur. Aristo Ortaçağ'a kadar muallim-i evvel ismini taşıyordu. Muallim-i sâni ismini ise Türklerden Farabi almıştır. Farabi Türk musikisini ihyada büyük bir deha göstermiştir. Kanun adlı musiki aletini icat eden Farabi'dir. Kitâb-ül-mûsîkî'l-kebîr adlı eseriyle musikinin temelini kurdu. 7- İslam hekimlerinin en büyük âlimi addolunan ve yüzü aşkın eser yazan ve Buhara'da doğan ve yakın zamanlara kadar Avrupa akademilerinde eserleri okunan İbn-i Sina en meşhur bir Türk hekimidir. 8- Birçok eseriyle dünyaca meşhur olan İmam-ı Gazâlî büyük bir Türk filozofudur. İhyâ-i Ulûm adlı eseri pek meşhurdur. 9- Fahreddîn-i Râzî ve Kadî Beydâvî asırların pek nadir yetiştirdiği Türk müfessirleridir. 10- Mucemü'ddin adlı eseriyle meşhur olan Yâkût el-Hamevî büyük bir Türk tarihçi ve coğrafyacısıdır. 11- Pîr-i Türkistan namını alan Hoca Ahmed Yesevi Türk ulemasının en büyüklerindendir. Divan-ı Hakikat unvanlı eseri halk arasında tezhibi bir cereyan uyandırmıştır. 12- Şiir ve musikide ve hususiyile minyatür sanatında pek ileri giden Mirali Şirnevai bir Türk fazılıdır. 13- Ömer Hayyam ve Enverî Türklerin en meşhur şairleridir. Hülâsa Türkler bu kadar meşâhir yetiştirdikleri gibi daha Orta Çağ'da İslam medeniyetinin ve sanatının bir kat daha yükselmesiyle [İslamiyet'in] intişar ve tamimine pek mühim âmil oldular ve mühim eserler vücuda getirdiler. Miladi 1274 tarihinde doğuya seyahat eden meşhur seyyah Venedikli Marko Polo Anadolu'da Selçukî memleketinde halıcılık ve dokumacılık sanatının pek çok ileri gittiğini ve dünyanın en güzel renkli halılarının Türkler tarafından dokunduğunu takdir ile eserinde yazıyor ve Türklerin gayet kıymetli olan bu sanatlarının Haçlılar vasıtasıyla Avrupa sanayi üzerinde pek mühim bir tesir icra eylediğini söylüyor. Süleymaniye'de evkaf müzesiyle Topkapı'da Yenisaray müzesindeki eserler Selçukîlerin medeniyet ve sanayide olan terakkilerine büyük bir delildir. Selçuk Türkleri Anadolu'nun tabii kaynaklarından dahi istifade ettiler. Kömşehane ve Ergani madenleri Selçuk Türklerinin birer hazinesi olmuştu. Selçuk Türkleri kumaş imalinde büyük bir maharet gösterdiler. Hatta hicri yedinci asırda (miladi 13. asır) Anadolu'da Türkler tarafından yapılan Selçuk kumaşlarının bir numunesi günümüzde Fransa'da Lyon şehrinde ticaret odasında teşhir olunmaktadır. Bu kumaş ipek ve sırma ile gayet

mahirane bir surette işlenmiştir. Selçuk Türkleri mimarlıkta ve çini imalinde çok ilerlediler. Konya’da Alaaddin Camii ile Karatay Medresesi ve Sırçalı Medrese ile Çifte Minareli Camii Selçukîlerin şah eserleridir. Çini mozaik imali Selçuk Türklerinin eseridir. Sırçalı Medresesi’nin nefis çinilerini yapan Tus’lu Muhammed bin Osman isminde bir Türk’tür. Ancak Selçuk hanedanının son temsilcileri cedlerinin Maverâünnehir’de ve Anadolu’da gösterdikleri celadet ve siyasette zerre kadar nasipleri olmadığını ispat ettiler. Moğol tahakkümü altında her türlü zillete katlandılar. Ezeli düşmanları olan Bizans imparatorlarının saraylarına iltica eylediler. İdarelerinde yaşayan Türkleri Moğol esareti altında ezdirdiler. Fakat Oğuz nesli ölmemişti. Yine bu nesilden Türklüğü asırlarca yaşatacak Kayıhanîler vardı. Söğüt ve Domaniç havalisinde Osmanlı Türk Devleti’nin esasını kuran Kayıhanîler Anadolu’nun batı taraflarını ele geçirdikten sonra miladi on dördüncü asır ortalarında Çanakkale Boğazı’ndan Rumeli’ye geçtiler. Sırp Sındığı, Birinci Kosova ve Niğbolu zaferleriyle Trakya, Makedonya ve Bulgaristan ile Sırbistan’ın fethine muvaffak oldular. Anadolu’daki diğer Türklerle de münasebetten hâli kalmadılar. Bir taraftan Karaman ve Germiyanogulları ile kız alıp verdiler, diğer taraftan Mısır’daki Türk ve onların yerine geçen Çerkes kölemenlerin sultanlarıyla münasebette bulunarak Balkanlardaki Hıristiyanlık âlemine karşı kazandıkları parlak zaferleri Kahire sultanlarına ve halifelerine zafernâmelerle müjdelerlerdi.

Timur sadmesi Türkiye’yi büyük bir felakete uğrattığı halde Osmanlı Türkleri on sene içinde nüfuzlarını kazanmaya muvaffak oldular. Varna ve İkinci Kosova muzafferiyetleriyle Tuna boylarından gelen Haçlı tufanını durdurarak Bizans İmparatorluğu’nu Yeşil Irmak sahillerinden Tuna yalılarına kadar olan zengin topraklarda asırlardan beri müteaddit ve mütecanis bir kitle teşkil eden Türk ülkeleri arasında mahsur bıraktılar. Nihayet miladi on beşinci asır ortalarında (1453) Bizans’a son ve kat’i hücumu kararlaştırdılar. Surlarını taş, gülle atan Türk toplarının ateşleriyle yıktılar. Artık Vasileoslar’ın “*Melike-i Bilad’ı*”²² olan Kostantiniyye Türk gazilerinin eline geçmiş bulunuyordu. Kritovulos adlı tarihçi diyor ki “*Türkler yalnız muazzam toplar dökmekle iktifa etmediler. Gemileri bile cihanı hayrette bırakacak surette karalardan deryalara indirerek düşmana ummadığı silahlarla, akıl ve hayale gelmeyecek harikalarla galebe etmeye muvaffak oldular.*” Osmanlı Türkleri gayet muntazam bir orduya da mâlik idiler. Teşkil ettikleri akıncı askerinin sürati pek meşhurdu. Düşmandan havadisi onlar getirirdi. Her akıncı aldığı malumatı bir diğeri vasıtasıyla payitahta çarçabuk ulaştırırdı. Halkondilis adlı tarihçi diyor ki “*Bünyeleri gayet sağlam ve yorulmak bilmez insanlardan olan bu akıncılar Mora’dan aldıkları havadisi Edirne’ye beş günde ulaştırdılar. Bu mesafeyi bir atlı ancak on beş günde kat etmiştir.*” Bunlara ulak diyorlardı. Kayıhanîlerden

²² İstanbul için “Şehirlerin Kraliçesi” anlamında kullanılan bir tabir (h.).

Osmanlı Türkleri miladi on beşinci asır sonlarıyla on altıncı asır başlarında ilmî, fennî, medenî, sınaî, siyasî, iktisadî, ictimai sahalarında şimdi sırasıyla arz edeceğim vechile birinci mevkiî işgal ettiler. Bursa, Edirne, İstanbul'da ve Türkiye'nin muhtelif memleketlerinde vücuda getirdikleri mebâni'-i âliyye yani cami, mektep, medrese, saray, hisar, köprü, sebil, çeşme, suyuolları ve kemerleri, misafirhaneler, kervansaraylar, han, hamam gibi eserler seyyahların hayretini celp etmekte ve Osmanlı Türklerinde ilmin, fennin, sınaînin derecesini göstermektedir. Osmanlı Türklerinde terakki eden sanatlarla muhtelif asırlarda her ilimde yetişen ihtisas ashabını arz edeyim. Sanatlar: Hattatlık, mücellitlik, silahçılık, saraçlık, dokumacılık, halıcılık, oymacılık, kakmacılık, çinicilik, mimarlık, askerlik, topçuluk, sedefçilik, çadircılık, kılıç imali gibi. En güzideleri askerlik, mimarlık ve çiniciliktir.

Her İlimde Yetişen Mütihazsıslar

Ulema Sınıfı: Şeyh Edebali, Tursun Fakih, Molla Hüsrev, Molla Gürani, Molla Fenari, Akşemseddin, Zembilli Ali Efendi, İbn-i Kemal, Ebussuud Efendi, Taşköprülü İsameddin Efendi, Kâtip Çelebi, Karaçelebizâde Mahmud ve Aziz Efendiler, Davud-ı Kayserî, son zamanlarda Âtîf Bey, Şâkir ve Hacı İbrahim Efendiler ile Hacı Zihni ve Küçük Hamdi Efendiler gibi ulema yetişmiştir.

İlahiyat Muallimleri: Şeyh Bedreddin Simavî, Aziz Şeyh Mahmud Hüdayî, Haydar Herevî, Sadreddin Konevî, Hacı Bayram-ı Veli, Şehabeddin Sivasî, Şaban-ı Veli, Emir Sultan unvanıyla meşhur Şemseddin Muhammed'ül-Buharî, Somuncu Baba namını alan Hamid-i Aksarayî, Gelenbevî, Ali Kuşçu, Mirim Çelebi, Yazıcızâde Mehmed Efendi gibi ilahiyat muallimleri yetişmiştir.

Rical-i Devlet: Çandarlı, Sokollu, Köprülü hanedanıyla Mahmud, Gedik Ahmed, Makbul ve Nevşehirli İbrahim Paşalarla, Ferhad ve Özdemiroğlu Osman ve Yemen Fatihî Sinan (Koca Sinan) ve Cağaloğlu Sinan, Tiryaki Hasan, Hekimoğlu Ali, Muhsinzâde Mehmed ve Koca Yusuf, Koca Hüsrev, Koca Fuad ve Türk diplomatı Mustafa Reşid ve Âlî, Sadullah, Midhat, Ahmed Eyüp Paşalarla zamanımızda büyük bir tehlikeye düşen vatanın kurtarılmasında ve İstiklal Muharebesi'nin kazanılmasında yegâne âmil olan Heyet-i Vekîle Reis-i Muhteremi İsmet ve Millet Meclisi Reis-i Muhteremi Kazım ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Muhteremi Müşir Fevzi ve Ordular Müfettiş-i Muhteremi Ali Said ve Cevad ve Yakup Şevki ve Ali Fuad ve Müdafaa-i Milliye Müsteşar-ı Muhteremi Kazım ve Üçüncü Kolordu Kumandanı Ferik Şükrü Nail ve Beşinci Kolordu Kumandanı Ferik Naci ve İzmir Vali-i Muhteremi Kazım, maarif-i askeriyeye pek çok hüsn-i hizmeti sebk eden Askerî Liseler Talim ve Terbiye Dairesi Reis-i Muhteremi Hüseyin Hüsnü Emirî, Müdafaa-i Milliye Muamelat-ı Zatiye Dairesi Reis-i

Muhteremi Osman Şevket Paşalar Hazretleriyle umumî maarifte asrî bir inkılâp husule getiren Maarif Vekil-i Muhteremi Mustafa Necati Beyefendi Hazretleri ve hususiyle askerî liseleri iyi idarede büyük bir deha gösteren ve liseleri bir hâl-i intizama koyan Askerî Liseler Müdür-i Muhteremi Miralay Kadri ve Kuleli Askerî Lisesi'ni atölyeler, müzeler, kimya ve hikmethaneler ve kütüphanelerle, musiki ve resim ve tarih ve coğrafya ve dersaneleriyle ve fotoğrafane, muallimin ve yemek ve berber salonlarıyla ve sinema dairesiyle tezyin ederek sair liselere numune olabilecek mükemmel bir hâle getiren Müdür-i Muhterem Kaimmakam (Yarbay) Cevad Beyefendiler gibi Türk ricali yetişmiştir.

Tarih Mütahassısları: Âşıkpaşazâde, İdris-i Bitlisî, Hoca Sadeddin Efendi, Âlî, Naimâ, Râşid, Peçevî İbrahim Efendi, Selanikli Mustafa Efendi, Kâmûs sahibi Âsım Efendi, Solakzâde Hemdemî Efendi, Subhi, Azmi, Lütfi, Müneccimbaşı Ahmed Efendi, son zamanlarda Cevad Paşa, Abdurrahman Şeref Efendi, Ahmed Râsim, Ali Reşad, Ahmed Refik, Köprülüzâde Mehmed Fuad Beyler gibi Türk tarihçileri yetişmiştir.

Türk Coğrafyacıları: Muvakkit Mustafa, Kâtip Çelebi, Sipahizâde Mehmed gibi Türk coğrafyacıları yetişmiştir.

Edip ve Şairler: Mevlid Nazmi Süleyman Çelebi, Fuzûlî, Bâkî, Sürûri-i Kadim, Nefî, Ruh-i Bağdadî (Köprülü'de doğdu. Küçükken babasıyla Bağdat'a gitti, orada tahsil etti), Şeyhülislam Yahya Efendi, Nâbî, Nedim, Seyyid Vehbî, Koca Ragıp Paşa, Haşmet, Keçecizâde İzzet Molla, Şeyh Gâlib, Sümbülzâde Vehbî, Figânî, Zâtî, Hâkânî, Veysi, Nergisî, Namık Kemal, Şinâsi, Suâvi, Ahmed Refik ve Ziya Paşalarla Eşref, Muallim Nâci ve Tevfik Fikret, Abdülhak Hamid, Recâizâde Ekrem gibi Türk edip ve şairleri yetişmiştir.

Türk Şaireleri: Amasyalı Mihrî, Kastamonulu Zeynep, Leyla, Fitnat Hanımlar gibi Türk şaireleri yetişmiştir.

Seyyah: Evliya Çelebi gibi Türk seyyahı yetişmiştir.

Lahiya Yazarları: Dördüncü Murad devrinde Koçi Bey, Dördüncü Mehmed devrinde Tarhuncu Ahmed Paşa, Birinci Mahmud devrinde Halil Hamid Paşa, Birinci Hamid devrinde Tatarcık Abdullah Efendi, Üçüncü Selim devrinde Koca Sekbanbaşı gibi (bunlar devletin muhtelif şubelerinde ıslahat yapılması için lahiya yazarlardır. Lahiyalar Kütüphane-i Umumî'de mevcut olup pek meşhur ve mütalaaya şayandır).

Nakkaşlar: Safî, Câmîî, Sâî Mustafa, Nigârî Haydar gibi meşhur Türk nakkaşları yetişmiştir.

Deniz Kaptanları: Baltaoğlu Süleyman, Barbaros Hayreddin, Piyale, Kılıç Ali, Çengeloğlu Tahir, Ateş Mehmed Paşalarla Barak, Kemal, Turgut,

Pîrî ve Kâtîp Rûmî namını alan Seyid Ali Reisler gibi Türk kaptanları yetişmiştir.

Mimarlar: Bursa'da Mecnun Mehmed, Mimar Âyâs, Sarı Sekban, Mimar Hayreddin, Mimar Kemaleddin, Mimar Sinan (560 eseri vardır. Şah eseri üçtür. Kendisi diyor ki “*Ben çırak iken Şehzade Camii’ni, kalfa iken Süleymaniye’yi, usta iken Edirne’deki Sultan Selim Camii’ni yaptım.*” Vefatı hicri 986’dadır.), Mehmed Usta, Mimar Davud, Kâsım, Cevherî Ferhad, Mimar Mustafa gibi Türk mimarları yetişmiştir.

Meşhur Hattatlar: Amasyalı Şeyh Abdullah Efendi, Hamdullah Subhi Efendi, Yesarizâde Mustafa İzzet Efendi, Râkım Efendi, Hafız Osman Efendi, tezhip sanatında ise Kara Mehmed isminde bir Türk pek şöret bulmuştur.

Musikişinas Türk Ricalî: Küçük Müezzîn Çelebi, Dellalzâde Sadullah ve Cemal Reşid, Rauf Yekta, Hafız Ahmed, İsmail Hakkı gibi musikişinaslar yetişmiştir.

Türk Matematikçileri: İbrahimzâde, Efezâde Mehmed, Mirim Çelebi Mahmud, Gelenbevî ve Hoca İshak Efendi gibi matematikçiler yetişmiştir.

Türk Tabipleri: Mukbilzâde Mümin (İkinci Murad devrinde), Mevlana Sinan Germiyânî (Çelebi Sultan Mehmed devrinde), Aydınoğlu Mehmed, Ahi Ahmed Çelebi, Bursalı Ömer Şifai ve Vesim Abbas Efendiler yetişmişlerdir.

Fakat Osmanlı Türklerinin her hususta en çok geliştiği ve en güçlü olduğu devir ise miladî on beşinci asır sonuyla on altıncı asır başı olduğundan o asırlarda Osmanlı Türklerinin fütihat ve satvet ve siyaset nokta-i nazarından terakkiyat derecesini de arz edelim: O asırlarda Türkiye ilmen, fennen, medeniyeten terakki eylediği nisbette siyaset ve fütihat ve satvet hususunda da birinci dereceye varmıştı. Dünyadaki mevkii şimdiki mukaddes cumhuriyet devrinde olduğu gibi pek yüksekti. Türkiye’nin bir ucu Hazar Denizi’nden Septe’ye²³, diğer ucu Viyana yakınlarından Umman’a kadar uzanmaktaydı. O asırlarda Türkler İlkçağların bütün doğu saltanatlarına ve medeniyetlerine vâris olmuştu. Bu derece terakki ve teali yalnız kılıç kuvvetiyle değil, belki o asırlarda zamanımızdaki gibi Türk siyasetinin, ilminin ve kemalâtının ve iktidar mevkiine şeref veren Türk ricalinin ilmen, ahlaken, siyaseten temayüz etmiş şahsiyetlerden mürekkep olmasının da dahli vardır. İşte Türkiye Devleti, o muazzam ülkenin dâhili kuvvetini iktidar mevkiinde olan isimlerini arz eylediğim Türk ilmî ve siyasî ricalinin ince ve cevval zekâlarıyla temin ettiği gibi hârici satvetini de yine isimlerini arz eylediğim mahir Türk kumandanları, yüksek vicdanlı Türk mücahitleri, cesur yürekli Türk kaptanları vasıtasıyla elde etmişti. Avrupalı

²³ Cebel-i Tarık (h.).

tarihçiler “Avrupa’da ilk İslam medeniyetini temsil eden miladi on altıncı asırda Türklerdir.” demektedirler. O asırlarda Karadeniz’de zaferden başka bir şey işitilmiyordu. Türk milletinin müsamereleri fütuhattan, terakkiyattan, talim-i maarıftan bahsediyordu. O asırlarda Türkiye, hususiyle Mustafa Kemal Hazretlerinin tabirleri vechile Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti, Türk milletinin göz bebeği olan İstanbul, şimdiki muazzez cumhuriyetimiz devrinde olduğu gibi bütün dünyanın kuvvet ve satvet merkezi idi. Bütün sekine-i arzın sığınağı ve penahı idi. Tahtından, tacından mahrum krallar, zindanlarda inleyen imparatorlar, rakibinden halas olmak için sığınacak yer arayan beyler ve tahsil görmek, hüner kazanmak ve maarifet etmek isteyenler hep gözlerini darüleman, darülnecat ve darülsinai olan Türkiye’ye dikmişlerdi. Türkler karada, denizde cihan siyasetine hâkimdi ve Türk’ü yenecek dünyada hiçbir kuvvet yoktu. Çünkü şimdi tâbiyetiyle iftihar ettiğimiz cumhuriyet devrinde olduğu gibi o asırlarda da Türk’ün muvaffakiyatı yüksek, meziyeti yüksek, itimadı yüksek, bilinci yüksek, itimadı yüksek, azmi yüksek, vicdanı yüksek, fütuhâtı yüksekti. Zira o zamanlar Türkiye’nin istinat ettiği kuvvetler şimdiki Türkiye Cumhuriyeti’nin istinat ettiği kuvvetler kadar kuvvetli idi. Siyaset ve kiyasette Heyet-i Vekile Reis-i Muhterem İsmet Paşa Hazretlerinin meziyet ve iktidarı derecesinde Sokollu, ilimde İbn-i Kemal ve Ebussuud, fende Mimar Sinan, şiir ve edebiyatta Bâkî ve Fuzûlî, denizcilikte Barbaros ve Turgut o devrin irfanını yükselten büyük Türk simaları idi.

Türklerin Hizmetleri

Hayatî faaliyetlerinin azameti itibariyle Türklerin cihan tarihinde ifa ettikleri vazife pek büyük olduğu gibi medeniyet ve insaniyet âlemine ve İslamiyet’e ettikleri hizmetler de pek yüksektir. En meşhurlarını arz edelim: 1- Büyük bir ordu ile Bizans İmparatorluğu üzerine giden Halife Mu’tasım’ın Ankara yakınlarında Bizans İmparatoru ordusuyla vukua gelen meşhur Amuriye (Amorium) Muharebesi’nde Arap askeri mağlup olmuş iken Mu’tasım’ın galebesini temin eden Arap ordusundaki Türk askerinin cesaret ve sebatıdır. 2- Dini âlet ittihaz ederek Abbasî memleketinin muhtelif mahallerinde siyasî emel besleyen bir takım mezhep taraftarlarının çıkardıkları gayet tehlikeli isyanları bastırarak Abbasî gibi bir İslam devletinin bekasını taht-ı temine alan yine Türklerdir. 3- Cihan tarihinde Kavimler Göçü adıyla bilinen büyük hadise yine bir Türk istilasî neticesidir. 4- Dünyaca meşhur olan Sedd-i Kebir gibi bir harikayı yaptırmaya Çinlileri mecbur eden yine Türklerin hamaset ve şehametidir. 5- Kuvvetiyle bütün Avrupa’yı titreten Napolyon Bonapart gibi bir cihan âfâcânına ilk mağlubiyet acısını tattıran ve Akka’da galebe çalan yine Türklerdir. 6- Türkistan yabancı kavimlerin istilasına uğramamış olduğundan dünyada hür doğmuş, hür büyümüş, hür yaşamış ve hiçbir milletin kölesi olmamış bir millet varsa o da Türklerdir. 7-

Yeryüzünde sulhperver tek bir millet varsa o da Türklerdir. 8- Yeryüzünde düşmanından en çabuk intikamını alan bir millet varsa o da Türklerdir. 9- Yeryüzünde ölüden hayat ve hayattan beka yaratan bir millet varsa o da Türklerdir. Âlem tarihinde meşhur-u cihan olan Sırp Sındığı Muharebesi yanına Rum Sındığı Muharebesi yazdıran yine Türk hamaset ve şehametidir. 10- Muhtelif tarihlerde muhtelif milletler tarafından on beş defa muhasara edildiği halde zabtı mümkün olmayan İstanbul'un muazzam toprak dökmekle ve cihanı hayrette bırakacak surette gemileri karadan deryalara indirmek gibi harika göstermekle fethine muvaffak olan yine Türklerdir. 11- İslamların bir zaafi zamanında Anadolu'nun doğusuna kadar yayılmış olan Bizans İmparatorluğu ordularını Marmara kıyılarına kadar sürüp Anadolu'da Türklüğü temelleştiren ve oralarda İslamiyet'in bekasını taht-ı temine alan yine Türklerdir. 12- Miladi on birinci asırda siyasî ve dinî rekabetler İslam âlemini bütün Anadolu'yu istila eden Bizanslara mukavemet edemeyecek derecede zayıf düşürdüğü bir sırada İslamiyet'i müdafaa eden ve Anadolu'yu Bizans istilasından kurtaran yine Türklerdir. 13- Asr-ı hazırda Avrupa'nın en kuvvetli hükümetleri tarafından istila edilmiş olan İstanbul'u ve anavatanımız olan Anadolu'yu cihanı hayrette bırakacak surette tedbirler ittihazıyla ve harikalar göstermekle istirdadına muvaffak olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını bütün cihana tanıtan yine Türklerdir. 14- Mısır'da teşkil eden Fatimî Devleti'nin neşrine çalıştığı Şia mezhebinin men edilmesine muvaffak olan ve İslam âleminde Sünniliği yaşatan yine Türklerdir. 15- Halife Vasık zamanında birtakım Arap kabilelerinin kapattıkları hac yolunu Büyük Boğa isminde bir Türk kumandanyla Hazar Türklerinden İnaç isminde bir Türk emîrû'l-ümerâsı açarak bu vechile Müslümanların hac farızasını ifa edebilmelerini taht-ı temine alan yine Türklerdir. 16- Gerek İslamiyet'ten evvel ve gerek sonra Maveraünnehir'de, Hindistan'da, İran'da, Irak'ta, Suriye'de, Mısır'da, Rumeli'de, İstanbul'da, Anadolu'da hükümet kuranlar, saltanat sürenler, harabeleri şenlendirenler, ilimde, fende, sanayide en ileriye gidenler yine Türklerdir. Ancak bunların içinde kendilerini cihana tanıtan, harikalar yaratan, bütün Türklüğü eski şanıya, şerefiyle, şöhretiyle yaşatan ve mukaddes ve muazzez cumhuriyetimizin temelini kurmak için canıyla başıyla ve bütün varlığıyla en ziyade çalışan yalnız Anadolu Türkleridir. Bunlara ise can veren, kan veren vücuduyla iftihar ettiğimiz Koca Gazi'dir. 17- Orta Çağ'da İslam memleketlerine saldıran ve hususiyile Anadolu'nun ortalarına kadar gelen yüz binlerce Haçlı ordularına karşı Müslümanlığı müdafaa ederek memleketi kurtaran ve İslamiyet uğruna canlarını feda eden ve kanlarını akıtan yine Türklerdir. Netice olarak diyebilirim ki eğer Türk kahramanlığı, Türk fedakârlığı, Türk cengâverliği olmasa idi, İslamiyet yeryüzünde şimdiki kadar kuvvet ve ehemmiyet kazanamazdı. Eğer Türk kılıcı olmasa idi, Haçlı orduları bütün İslam memleketlerini çiğner, İslamiyet yalnız Arabistan çöllerine münhasır kalırdı. Bunun için küre-i arzda mevcut üç yüz elli milyon İslam ahali Türklerle borçludur.

Türklerin Meziyetleri

Tarih meydanında Türklerin meziyetleri pek yüksektir. Bu meziyetleri hakkıyla takdir için Türklerin ictimai ahvaline, ahlak ve âdetlerine, vücuda getirdikleri medeniyetlere, hususiyile son zamanlarda hürriyet ve istiklal uğrunda yaptıkları fedakârlıklara ve vukua getirdikleri inkılâplara çok dikkat etmek lazımdır. Türkler şeciye ve ananât-ı milliyede, âdâb ve erkân-ı diniyede en ziyade sadakat ve merbutiyet, ilim ve medeniyette ise en yüksek maharet gösteren bir millettir. Dünyada elli bir milyon Türk vardır. On dört milyonu Türkiye Cumhuriyeti'ne tâbidir.²⁴ Diğerleri Orta Asya ile başka hükümetlerin taht-ı tâbiyetlerinde yaşarlar. Türk ırkı gayet büyük ve misli bulunmaz bir hayatiyete mâlik dinç bir ırktır. Bu hayatiyet derecesini anlamak için mazide son iki bin sene içinde en çok mücadeleye, harplere mecbur olan kitlenin Türk ırkı olduğunu bilmek kâfidir. Tarihçe malum olan harplerde, mücadelelerde maktul Türk kahramanları kırk milyonu aşkındır. Bunlardan başka Orta Asya'nın hayatî şartlarında ölmüş Türkler de hesap olunursa bu hayatiyet hakkında bir fikir elde edilir. İşte Türk ırkının bunca mücadele ve tazyiklere rağmen yaşamasının sebeplerine gelince; birçok âmil vardır. En meşhurlarını arz edelim: 1- Türk ırkının bilcümle mücadeleler ve muharebeler neticesinde sair millet arasında en ziyade muvaffak olmuş bir ırk olmasıdır. 2- Türk ırkının siyasî ebediyetidir. Bu ırk birçok defalar istiklal ve siyasî mevcudiyetini kaybetmiştir. Ve bazen bu mahrumiyet birkaç asır devam etmiştir. Fakat sonunda daima istidat etmişlerdir ki buna tarihçiler siyasî ebediyet namını vermişlerdir. 3- Türk ırkının merasim ve âdetlerinin ve hususiyile lisanlarının ebediyetidir. Dünyada Türk lisanı gibi binlerce sene değişmeden muhafaza edilmiş hiçbir lisan yoktur. Adriyatik sahillerinden ta Türkistan Çayı'na kadar büyük bir coğrafî saha hep Türkçe konuşan insanlarla doludur. Yeryüzünde hiçbir lisan yoktur ki bu kadar büyük bir sahada daimi ve fakat fasılasız bir surette hükümrân olsun. Bu vaziyet Türklerin mazide olduğu gibi istikbalde de cihan tarihinde oynamaya namzet oldukları rolün ehemmiyetini ve büyüklüğünü sarih bir surette anlatmaktadır. 4- Türk ırkındaki inbisat ve intişar kuvvetidir. Türkler dünyanın her tarafına dağılmışlar ve mevcudiyetlerini her yerde göstermişlerdir. Türkler muhtelif zamanlarda Çin ve Sibiryâ'dan başlayarak Hindistan'a, İran'a, Irak ve el-Cezire'ye, Kafkasya'ya, Suriye ve Filistin'e, Kostantiniyye'ye, Arabistan'a, Yemen, Mısır, Kuzey Afrika'ya, Avrupa'nın içlerine, Baltık Denizi'ne ve Finlandiya'ya ve İngiliz Adaları'na ve Sumatra'ya kadar yayıldılar. Bu isimlerini saydığım kıtalarda hemen hiçbir yer yoktur ki Türk bayrağı dalgalanmamış, Türk kanı akmamış olsun. Bu havalide oturan milletlerin tarihi hemen baştanbaşa Türklerin hamaset destanlarıyla doludur. 5- Türk ırkının dünyada mevcut milletler arasında ilmî

²⁴ Eserin yayımlandığı 1928 tarihinde (h.).

kuvvet itibariyle en yüksek mevkiî işgal etmesidir. Efvâh-ı nâsda²⁵ bir Arap medeniyeti deveran ediyor. Muhterem hazar kiram, bilmek lazımdır ki bu Arap medeniyetinin yarısı ve belki daha fazlası hep Türk zekâsının mahsulüdür. Eğer dünyada Türk ilmi, Türk zekâsı olmasaydı Arap medeniyeti hiç raddesine inecekti. 6- Türk ırkının dünyada en cesur bir ırk ve harp faziletleri sahibi olmasıdır. Cesaret ve harp faziletlerini herkese ve hatta düşmanlarına bile çok defalar tasdik ettirmiş olmalarıdır. Düşmanlarına tasdik ettirdikleri hakkında birkaç tarihî misal arz edeyim: Türk askerî ricalinden Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa miladi 1656 tarihinde Viyana'ya yakın olan Uyvar (Neuhäusel) Kalesi'ni bir ay muhasaradan sonra Türk askerinin gösterdiği sebat ve cesaret sayesinde zapt etmişti. Hâlbuki bu kale Avusturyalıların en yeni tahkim ettikleri ve zabtı mümkün olmaz itikadında buldukları bir kale idi. Bu kalenin zaptından sonra uzun bir müddet Avrupa'da *“Neuhäusel karşısında bir Türk kadar kuvvetli”* sözü atasözü halinde söylenirdi. Keza miladi 1664 tarihinde Türk ricalinden Fazıl Ahmed Paşa kumandasındaki Türk askeriyile Avusturya askeri arasında Tuna'ya akan Raab Suyu kenarında vukua gelen Sen-Gotar [Saint Gotthard] Muharebesi'nde Türk askerinin metanet ve cesaretini gören Avusturya'nın meşhur Seraskeri Montekukuli *“Türk askeri muharebe meydanında misal olacak askerdir.”* demiştir. Keza miladi 1698 tarihinde Türk askerî ricalinden Veziriazam Elmas Mehmed Paşa kumandasındaki Türk askeriyile Avusturya askeri arasında Tuna'ya akan Tisa Nehri sahilinde vukuu bulan meşhur Zenta Muharebesi'nde Türk askerinin (gerçi neticede Avusturya galip gelmiştir) metanet ve cesaretini gören meşhur Avusturya Seraskeri Prens Ojen [Eugen] *“Türkler harp için doğmuştur.”* demiştir. Keza meşhur 1182 (1768) seferinde Türk askeriyile Ruslar arasında vukua gelen muharebelerin birinde Türk askerinin metanet, sebat ve cesaretini gören meşhur Rusya Kumandanı General Gurko makam-ı iftiharla *“Ruslar Türk gibi şeci bir askere mukabele etmiştir.”* diye askerlerimizin niteliğini ortaya koymuştur. 7- Türk ırkı gayet fedakâr ve halkçı bir ırk olmuştur. Bir tehlike yaklaşınca halkı o felaketten, o tehlikeden kurtarmak için hemen içlerinden bir kahraman yetiştirmiştir. Ve bir de diğer milletlerin gösterebileceği kuvvet ve kudretin ve fedakârlığın on mislini gösterebilmiştir. Son vakalar bunu ispat etmiştir. Harb-i Umumî-i Meşum²⁶ neticesinde büyük bir tehlikeye düşen ve daha doğrusu uçurumlara gelen Türkiye vatanını kurtaran Türk ırkının yetiştirmiş olduğu bir Türk kahramanıdır. Şimdi arz edeceğim hadise hatırlanmaya değer. Herkesin malumu olduğu üzere hicri 1334 (miladi 1918) senesinde akdolunan Mondros Mütarekesi'ni müteakip anavatanın her tarafı, bilhassa İstanbul düşmanlar tarafından istila edilerek Türkiye vatanı ve halkı büyük bir tehlike ve felakete uğramış olduğu hengâmede Sivas, Erzurum ve Trabzon Kongreleri kararıyla İstanbul'un resmen düşmanlar tarafından işgal

²⁵ Efvâh-ı nâs: Halk arasında, halk ağzında (h.).

²⁶ Birinci Dünya Savaşı (h.).

tarihi olan 1336 senesi Mart'ının 16'ncı gününden (16 Mart 1920) otuz sekiz gün sonra, yani 1336 senesi Nisan'ın 23'üncü günü (23 Nisan 1920) Ankara'da teşkil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin mukadderatını eline almış ve 1337 senesi Kanun-ı Sanisi'nin onuncu günü (10 Ocak 1921) mücahitlerimizin fedakârlığıyla Birinci İnönü Zaferi kazanılmıştı. İşte bu büyük zaferin ilhâmâtı²⁷ etrafında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kemal-i hararet ve heyecanla konuşulurken Bursa Mebus-u Muhteremi Muhiddin Baha Beyefendi söz alarak kürsüye çıkmış idi. Pek ateşli bir hitabesinde münasebet düşürerek şimdi görülmekte olan işlerin ecdadımızın gördükleri işlerden daha pek çok yüksek olduğuna işaret etmişlerdi. Bunu müteakip bu tehlikeli zamanda Türk halkının derhal yetiştirmiş olduğu vatanın kahraman kurtarıcısı her daim isimlerini tebci (yüceltme) ile yâd ettiğimiz Türk'ün gözbebeği Mustafa Kemal söz alarak kürsüye çıkmışlardı. Mebus Muhiddin Baha Bey'in gayet kıymetli sözlerinin bende hâsıl ettiği hissiyata tercüman olmak üzere pek ateşli bir hitabesinde hakikaten milletin bugün maziden daha çok ümitvâr olduğunu söyledikten sonra Namık Kemal Bey merhumun vaktiyle söylemiş olduğu şu: "*Vatanın bağına düşman dayadı hançerini, yok imiş kurtaracak bahtı kara mâderini*"²⁸ sözüne cevap olarak Mebusan-ı Kiram'ın her biri ve bütün Türk milleti namına: "*Vatanın bağına düşman dayasın hançerini, bulunur kurtaracak bahtı siyah mâderini*" diye hitap buyurunca mecliste kulakları çınlatır derecede bir alkış tufanı kopmuş olduğu elbette hatırlardadır. Ancak münci-i müşarünileyhin bu vecizesi yalnız sözde kalmadı. Bu ateşli hitabesinden pek az zaman sonra idi ki işbu felaketler karşısında halkın kutsî heyecanı ile Mustafa Kemal'in yarattığı millî iman birleşerek 1338 senesi Ağustos'unun yirmi altıncı gününden (26 Ağustos 1922) Eylül'ün dokuzuncu gününe kadar on beş gün zarfında Anadolu kan deryasından mucizelere şahit oldu. Sakarya ve İkinci İnönü ve Türk milletini -Türk mefkûresini- Türk inkılâbını muzaffer eden, dünya tarihinde Başkumandanlık Muharebesi unvanını alan 30 Ağustos 1338 (30 Ağustos 1922) Dumlupınar zaferiyle ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Muhteremi Müşir Fevzi, Heyet-i Vekîle Reis-i Muhteremi İsmet, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reis-i Muhteremi Kazım veya hususî Seyid Gazi'den üç kolordu ile gelerek 11 Eylül 338'de (11 Eylül 1922) Bursa'nın feth ve kurtarılmasına ve akabinde Mudanya'da mevcut kuvvetleriyle düşmanı esir etmeye muvaffak olan Üçüncü Kolordu Kumandan-ı Muhteremi Şükrü Naili Paşalar Hazretleriyle sair erkân, askerî ümera ve zabitan kardaşlarımızın ve Anadolu halkının harp tedbirleri ve ulu himmetleri ve tahminin fevkindeki gayret ve fedakârlıklarıyla düşman ezildi, bütün varlığıyla denize döküldü. "*Az zamanda hiç yoktan bu mükemmeliyeti hazırlamak için yalnız Türk olmak kâfidir*". Akdolunan Mudanya Protokolü Türk'ün azmini cihana yaydı. İstanbul'da taçlar devrildi. Tahtlar yıkıldı, son imparatorluk hayâ

²⁷ İlhâmât: İlhamlar (h.).

²⁸ Mâder: Ana (h.).

etmeden kaçtı. Asırlardan beri Türk milletine bir bela-yı mübrem olan, Türkiye'yi eriten ve bütün milletimizi esir gibi kullanan şahsî ve ferdî saltanatın enkazı vatanın bağrından söküldü, atıldı. Sözde kalan hilafet ortadan kaldırıldı. Yerine bütün milletlerin selamet ve saadetlerini sağlayan cumhuriyet usulü, asrî esaslar üzerine tesis olundu. Fırafî Vahdeddin ve Sadrazam Hain Ferid'in tedbirleriyle imzalanan ve muhteviyatı anlaşıldıkça tüyleri ürperten ve tam manasıyla Türkler için bir idamnâme hükmünde olan 10 Ağustos 1336 (10 Ağustos 1920) Sevr Muahede-i Muzırrası parçalandı. Türkler için bir hüccet-i halas ve necat olan ve Heyet-i Vekîle Reis-i Muhteremî İsmet Paşa Hazretlerinin siyasî tedbirleriyle 26 Temmuz 1339'da (26 Temmuz 1923) akdolunan ve cihan tarihinin en muazzam olaylarından sayılan Lozan Muahedes'iyle Türk'ün ağlamakta olan yüzü güldü. Bu muahede ile Türkiye ictimâî, iktisadî, adlî, mâlî, siyasî istiklallere nail olduğundan millet o kapitülasyonlar belasından ve batı devletlerinin asırlardan beri Türkiye topraklarında yaptıkları haksızlıktan, tazyiklerden, tahakkümlerden kurtuldu. Yine bu muahede ile Türkiye vatanının istiklali taht-ı temine alındı. Hâkimiyet millete geçti. Mutlak idareye son verildi. 29 Teşrin-i Evvel 1339'da (29 Ekim 1923) mukaddes cumhuriyet idaresinin temeli şüheda kanıyla atıldı. Ve Türkiye vatani tehlikeden kurtuldu. Ve Türk'ün gözbebeği Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin sözü kesb-i teyid etti. Ve memleketi kurtaran en büyük âmil kendisi oldu. İki üç sene önce doğu vilayetlerimizde halas bulmuş ve nice fedakârlıklar mukabilinde istiklale ermiş ve kabul olunan yüce prensiplere istinaden terakki ve teali yoluna girmiş olan sevgili cumhuriyetimize hançeri dayamak isteyen Şeyh Said gibi bir takım müfsidlerin, mürtecilerin ve sahif dimağların²⁹ başına muazzam hükümetimizin muhteşem orduları yıldırımlar yağdırdı. Yine vatan kurtarılarak Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin sözü bir kat daha kesb-i teyid eyledi. Muhterem arkadaşlarım, huzur-u irfanınızda son sözümü bütün muhterem Türk kardaşlarım namına, fakat mukaddes Türkiye vatanına ve cumhuriyetine şu suretle hitap etmekle de bahtiyarlığımı arz eylerim: Ey Türkiye vatani ve ey Türkiye Cumhuriyeti! Bundan sonra senin bir kılına bile hata getirmek isteyecek her hareket emin ol ki bütün Türk evlatlarının samimî azimleriyle derhal ezilecek ve mutlaka tepelenecektir. Ve ey Türkiye vatani! Emin ol ki biz Türkler tahtları yıkarak seni başımıza taç eylemişizdir. Yaşasın Gazi Mustafa Kemal Hazretleri, payidar olsun Türkiye Cumhuriyeti.

Sonuç

Cihan Tarihinde Türkler ve Meziyetleri, Türklerin dünya tarihi ve medeniyetindeki yerleri üzerine Mehmet Tevfik Bilge tarafından 1928 yılında sunulan konferansın daha sonra yayımlanmasıyla ortaya çıkmış bir

²⁹ Sahif dimağ: Zayıf akıllı (h.).

eserdir. Eser, değindiği konular itibariyle erken Cumhuriyet dönemi için oldukça önemli bilgileri ihtiva etmekle birlikte, Cumhuriyet'in ilk yıllarının Türk tarihine bakış açısını da yansıtır. Eser genel olarak Türklerin ilk yurdu, Türk milletinin kültür ve medeniyet durumu, Türk tarihinin başlıca merhaleleri ve dünya tarihinde Türklerin yeri gibi konulara temas etmektedir. Fuad Köprülü ve Ahmed Refik Altınay gibi dönemin önemli isimlerinin çalışmalarından faydalanılarak hazırlanan bu eser, Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra hürriyet ve istiklal uğrunda yaptıkları fedakârlıklar ve inkılaplardan bahsederek sonlanır. Eser sahibi Mehmet Tevfik Bilge, gerek Osmanlı döneminde Manastır'da ve gerekse Cumhuriyet döneminde Türkiye'de bulunduğu yıllarda Türklük ve Türk Tarihi üzerine çalışmalarda bulunmuş; her fırsatta kalemle ve verdiği konferanslarla konuyu canlı tutmaya çalışmıştır. *Cihan Tarihi'nde Türkler ve Meziyetleri* de Bilge'nin bu çabasının bir ürünü ve erken Cumhuriyet döneminin sayılı eserlerinden biri olarak önemlidir. Fakat Atatürk'ün öğretmeni olarak Bilge'nin en önemli eseri, hiç şüphe yok ki, Atatürk gibi bir dehayı yetiştirmek ve Türk milletine kazandırmak olmuştur.

Kaynakça

- Akçura, Y. (2004). *Üç Tarz-ı Siyaset*. (A. Efe, Yay. Haz.). İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.
- Akman, Ş. T. (2011). Türk tarih tezi bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi resmî tarih yazımının ideolojik ve politik karakteri. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 87-88.
- Aydın, E. (2005). Cumhuriyet Dönemi'nde eski Türk yazıtlarıyla ilgili çalışmalar. *Karaman Dil, Kültür ve Sanat Dergisi*, 205-206.
- Bilge, M. T. (1928). *Cihan Tarihi'nde Türkler ve Meziyetleri* (Kuleli Askeri Lisesi'nde verdiği konferans). İstanbul: Âmedî Matbaası.
- Golden, P. B. (2006). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. (O. Karatay, Çev.). İstanbul: Karam Yayınları.
- Gökalp, Z. (2016). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gölen, Z. (2002). Atatürk'ün tarih anlayışı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVIII, 161-163.
- Toplu, G. (2006). *Atatürk'ün tarih öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge*. Ankara: Berikan Yayınevi.